

Учітесь, читайте, І чужому наукайтесь, І свого не цурайтесь. / Т.Шевченко/

ДЖЕРЕЛО

№ 21-24 (717-720)
ЧЕРВЕНЬ
2014 РОКУ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ПЕДАГОГІЧНА ГАЗЕТА

ВИДАЄТЬСЯ
З ГРУДНЯ
1993 РОКУ

Методичні рекомендації Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для роботи над науково-методичним проектом

«КРЕАТИВНА ОСВІТА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ» (V етап)

У ЦЬОМУ ВИПУСКУ

Стор. 2. V етап роботи над обласним науково-методичним проектом «Креативна освіта для розвитку інноваційної особистості».

Світлана КРАМАРЕНКО, завідувач кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук, доцент

3-4. Апологія мирного життя.

Володимир ДОЛГОПОЛЬЙ, перший проректор ДОППО, заслужений учитель України

4-5. Результати II (формувального) етапу дослідно-експериментальної роботи за темою «Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на засадах принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку».

Ольга ВІСОЦЬКА, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю, доктор філософських наук, доцент

6. Сім'я і школа: філософсько-освітні аспекти партнерства.

Валентина САГУЙЧЕНКО, доцент кафедри філософії освіти, кандидат філософських наук

7. Підготовка вчителя до продуктивної діяльності у нових соціокультурних умовах.

Лідія ВОЗНЮК, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами, кандидат педагогічних наук

8. Креативність та її вплив на продуктивність праці учителя.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

8-9. Педагогіка толерантності.

Олена ХОМИЧ, старший викладач кафедри педагогіки та психології;

Тетяна РИГА, методист відділу виховних технологій

10-11. Психологічні основи екологічної освіти.

Марія ГРИГОРОВА, доцент кафедри природничої освіти, кандидат біологічних наук

11-12. Розвиток системи моніторингу якості освіти.

Любов СИТНИК, старший викладач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційним розвитком; Інна СОТНІЧУК, методист лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

12-13. Реалізація стратегії стадного розвитку на обласному рівні.

Ірина КАРПАНЬ, доцент кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційною діяльністю, кандидат філософських наук

14. Сучасний директор школи: інноваційні аспекти управлінської діяльності.

Майя НЕХОРОША, завідувач навчально-методичної лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

15. Робота вчителя: вікові та професійні кризи, можливості їх подолання.

Вікторія КРОТЕНКО, старший викладач кафедри педагогіки та психології

16. Ціннісні орієнтації як складова розвитку особистості.

Світлана МАЙДАНЕНКО, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами

16. Календар «Мос Придніпров'я» (червень 2014 р.).

Підготувала Ярина ГОЛУБ, завідувачка краєзнавчого відділу обласної універсальної наукової бібліотеки

Стор. 2-3. Стратегічні напрямки збереження здоров'я в навчальних закладах Дніпропетровщини.

Віра МОРОЗОВА, проректор з наукової роботи та інтелектуальної власності, професор; Лариса ЛАВРОВА, завідувач кафедри філософії і культури здоров'я; Наталія МІКУЛАК, заступник завідувача кафедри, доцент; Валентина МУЗИРОВА, Вікторія САВЧЕНКО, доценти кафедри філософії і культури здоров'я

4-6. Новий державний стандарт: проблема наступності дошкільної, початкової та середньої ланок освіти.

Ольга ВІНОГРАДОВА, старший викладач, завідувач відділу початкової освіти; Людмила ПІСАРЄВА, Катерина ШАХОВА, старші викладачі кафедри гуманітарної освіти

6-7. Дошкільна освіта. Розвиток загальної креативності учасників педагогічного процесу.

Любов ТАРАБАСОВА, старший викладач кафедри корекційної педагогіки; Валентина КУПРІЄНКО, завідувач навчально-методичного відділу дошкільної освіти кафедри педагогіки та психології; Людмила КЛІМОВА, Наталя МІХІНА, методисти відділу

8. Робота методичних об'єднань вчителів математики

Тетяна БУКАРЕВА, методист з математики навчально-методичного відділу природничо-математичних дисциплін

8. Популяризація науки – місія учителя математики.

Вадим КІРМАН, доцент кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук

9. Якість оцінювання письмових робіт ДПА учнів 11 класів.

Тетяна БУКАРЕВА, голова комісії; Олена СЕМЕНЮК, секретар комісії; Вадим КІРМАН, експерт-консультант

ДОППО

АНОНС НА № 25-28 (липень)

10-11. Особливості викладання фізики та астрономії.

Тетяна ПОТАПОВА, старший викладач кафедри природничої освіти

11. Вивчення інформатики.

Андрій ПАНЬКОВ, науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення змісту освіти основної та старшої школи відділення науково-методичного за безпечення загальної середньої освіти Інституту інноваційних технологій і змісту освіти; Андрій МІРОШНИЧЕНКО, доцент кафедри управління інформаційно-освітніми проектами, кандидат філософських наук

12. Формування пізнавальної активності учнів профільних класів при виконанні індивідуальних освітніх проектів.

Людмила ЗЛАМАНЮК, завідувач кафедри природничої освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

13. Особливості технологій розвиткового навчання та виховання на уроках біології.

Альберт ГРИГОРОВ, методист біології кафедри природничої освіти

14. Вивчення географії у 2014-2015 н.р.

Методичні рекомендації щодо вивчення економіки

Андрій СКОРОБОГАТОВ, старший викладач кафедри природничої освіти

15. Організація інклузивної моделі освіти.

Людмила ФЕДОРЧЕНКО, завідувач відділу спеціальної педагогіки; Яна ПОЛУПАНОВА, методист навчально-методичної лабораторії інклузивної освіти кафедри корекційної педагогіки

16. Креативна культура вчителя технологій.

Ірина КОВАЛЬЧУК, завідувач навчально-методичної лабораторії охорони праці та трудового навчання, старший викладач кафедри природничої освіти

16. Календар «Мос Придніпров'я» (липень 2014 р.).

ДОІППО. Методичні рекомендації

В ЕТАП РОБОТИ НАД ОБЛАСНИМ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИМ ПРОЕКТОМ «КРЕАТИВНА ОСВІТА ДЛЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ»

У роботі над проектом було визначено чотири основні напрямки:

1. Психологічний аспект: орієнтація на розвиток адаптованої креативної особистості, моніторинг психолого-педагогічного статусу учнів різних вікових груп.

2. Педагогічний аспект: впровадження активних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних, продуктивних технологій навчально-виховного процесу.

3. Управлінський аспект: використання гнучких моделей управління освітніми закладами, які забезпечують рівний доступ до якісної освіти та особистісно зорієнтований підхід до кожної дитини.

4. Оздоровчий аспект: збереження енергії; запобігання перевантаженням, дидактогеніям; створення сприятливого мікроклімату.

Реалізація цих завдань є актуальнима проблемою, має сприяти утвердженню нової школи, де учень повноцінно живе, проектиє своє майбутнє, свій шлях, враховуючи свої можливості, прагнучи до самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти.

Аналізуючи напрацювання педагогічних колективів області, можна стверджувати, що вчителі Дніпропетровщини прагнуть дати учням глибокі та грунтовні знання, залучити їх до накопичення соціального досвіду, формування активної життєвої позиції, оволодіння стратегіями самореалізації та життєтворчості.

Основним показником ефективності своєї роботи педагоги вважають рівень сформованості в учнів основних якостей інноваційної особистості, компетентностей, що є визначальними чинниками самосвідомості молодої людини – громадянина України, який творить її майбутнє.

У процесі роботи над обласним проектом педагоги шукали відповіді на нові соціально важливі питання: Якою має стати школа у найближчому майбутньому? Що має змінитися у системі знань, переконань, ціннісних орієнтацій, особистісних якостей випускника? Як сформувати нове ставлення до своєї країни, почуття патріотизму та відповідальності? Що потрібно для того, щоб навчально-виховний процес набув динамічного, творчого характеру, став по-справжньому креативним?

Накопичений досвід сприяв усвідомленню нових освітніх реалій, створенню колективів однодумців, поширенню сучасних технологій навчально-виховного процесу, підвищенню педагогічної культури та професійної майстерності керів-

ників освітніх закладів, учителів, вихователів.

На п'ятому, завершальному, етапі має бути визначено, наскільки ефективно була спланована робота, які результати отримані, які питання ще не вирішенні. У процесі аналізу учасники проекту можуть керуватися такими **критеріями ефективності роботи над науково-методичною проблемою:**

- Підвищення рівня психолого-педагогічної культури, поглиблення знань учителів з проблемами, над якою працювали навчальний заклад. Для вивчення цього питання можна провести анкетування, співбесіди, «круглі столи» тощо.
- Підвищення рівня творчої активності педагогічних кадрів. Збільшення кількості шкільних працівників, які виявляють творчу активність та ініціативу, постійний інтерес до актуальних проблем психолого-педагогічної науки і проблем створення розвиткового освітнього простору, займаються науково-дослідною та експериментальною роботою. Керівники навчальних закладів можуть проаналізувати скільких вчителів навчалися за різноманітними програмами, підвищили рівень фахової майстерності, створили творчі педагогічні проекти і залучили до них учнів.
- Позитивні зміни у практичній діяльності. Вони виявляються, перш за все, в активному застосуванні досягнень науки, передового досвіду, вдосконаленні форм і методів навчально-виховної роботи, розвитку вміння самостійно аналізувати свою діяльність.
- Створення цілісної системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості учнів, що забезпечує максимально сприятливі умови для задоволення освітніх потреб, розвитку самосвідомості, самореалізації кожної дитини у креативному освітньому середовищі.
- Позитивні тенденції у розвитку особистості учнів можуть бути виявлені шляхом поглибленої діагностики, аналізу і порівняння результатів з попереднім періодом. При цьому для

моніторингу може бути використана така система показників:

1. Пізнавальна сфера.
2. Рівень розвитку мислення.
3. Сформованість навчальних навичок.
4. Розвиток мови.
5. Працездатність і рівень енергії.
6. Взаємодія з однолітками.
7. Взаємодія з педагогами.
8. Саморегуляція поведінки.
9. Наявність і характер навчальної мотивації.
10. Емоційний стан.
11. Особливості індивідуальної Я-концепції.
12. Комунікативна готовність учнів.

Аналізуючи дані моніторингу, необхідно особливу увагу звернути на показники, що характеризують розвиток особистості учнів, визначити динаміку цього процесу та можливі напрямки корекційної роботи.

• Поглиблення знань школярів, розвиток їхньої життєвої компетентності, що виявляється у результататах навчально-виховного процесу, збільшенні кількості випускників школи, які обрали професію, що найбільше відповідає їхнім здібностям і потребам суспільства, держави, регіону тощо.

• Створення передового педагогічного досвіду, основні ідеї та положення якого можуть бути впроваджені у масову практику.

При вивченні творчого досвіду вчителів доцільно використовувати такі параметри:

• **Актуальність** – відповідність досвіду основним пріоритетам роботи над проблемою, зокрема потребам становлення та розвитку інноваційних якостей особистості учня.

• **Оригінальність, новизна** – наявність у практиці роботи педагога, керівника навчального закладу, педагогічного колективу форм і методів, які не використовувалися у масовій практиці і зорієнтовані на високі освітні стандарти та сучасні педагогічні технології.

• **Стабільність результатів** – для досвіду характерна стабільність високоекспективних результатів навчально-виховної роботи, що виявляється у високому рівні компетентності учнів.

з різним стажем практичної діяльності щодо впровадження компетентнісного підходу у навчання та виховання учнів.

4. Аналіз даних про залучення до навчально-виховного процесу дітей з особливими потребами, реалізацію розвиткових і корекційних програм; забезпечення рівного доступу до якісної освіти на основі сучасних підходів до управління системою освіти в області.

5. Аналіз та узагальнення даних системного спостереження психолого-педагогічного статусу учнів і динаміки їхнього розвитку. Розробка нових моделей роботи з обдарованою молоддю в навчальних закладах різних типів.

Завершальними організаційними формами роботи над науково-методичною проблемою можуть стати індивідуальні та колективні творчі звіти, науково-практичні конференції, шкільні педагогічні виставки, регіональні педагогічні проекти, презентація матеріалів на сайтах тощо.

На базі окремих навчальних закладів можуть бути проведені педагогічні ради та семінари за такими темами:

1. Робота педагогічного колективу з питань створення іміджу креативного освітнього закладу.

2. Динаміка особистісного зростання учнів та основні напрямки психолого-педагогічної корекції.

3. Аналіз основних напрямків удосконалення діяльності педагогічного колективу з проблеми створення розвиткового освітнього середовища навчального закладу.

4. Досвід, результати і перспективи впровадження навчальних технологій, що зберігають енергію та змінюють здоров'я учнів.

5. Моделювання уроку на узагальнення досвіду впровадження навчальних технологій, що зберігають енергію та змінюють здоров'я учнів.

6. Досвід і проблеми створення системи психолого-педагогічного супроводу учнів.

7. Самоосвіта і зростання професійної майстерності педагогів як підсумок роботи над обласною науково-методичною проблемою.

Важливо також, щоб результати роботи над обласним науково-методичним проектом висвітлювалися на сторінках педагогічної преси, сайтах навчальних закладів, використовувалися у дисертаційних дослідженнях, посібниках, рекомендаціях. Саме за таких умов накопичений досвід може стати важливим чинником подальшого розвитку освіти нашої області.

Світлана КРАМАРЕНКО, завідувач кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук, доцент

Важкий і безрадісний стан духу обуреної постійно налаштованої на гнів людини. Ніякі зовнішні блага не можуть компенсувати людині брак внутрішнього спокою і миру. Як же поzbутися цього нищівного зла в нашому житті? Прагнути уникати приводів для чвар? Звичайно, це інколи єдиний засіб уникнути зла. Але чи можливо усунути все, що може стати причиною непорозумінь? Цих випадків і обставин в житті так багато, що потрібно зовсім віддатися від людського суспільства, урвати будь-які стосунки з людьми, щоб уникнути приводів для розбіжностей. До того ж при всій наший обережності конфлікти часто можуть виникати несподівано, всупереч нашим бажанням; вони зухвало втручаються в наше життя і ѹноді примушують нас проти волі вступати в конфлікт з іншими.

Історія людства свідчить про те, що досконалій, тривалий і міцний мир є винятково справою нашого духовного життя, яке може дати силу до перемоги над зовнішніми причинами, що породжують немирність. Доки у нас немає мирного стану духу, доки ми широ не утвердилися в милосерді та миролюбності, доти ніщо не може забезпечити нам щастя, мир і злагоду. На цьому не одне століття наголошували різні релігійні вчення. І духовне перетворення суспільства вони завжди бачили лише шляхом духовного перетворення конкретної людини, яка впродовж свого життя можливими силами і засобами прагне служити справі духовного, етичного очищення і відродження суспільства, здійснюючи в ці процеси свій унікальний, самобутній внесок.

Так звані авраамічні релігії (іудаїзм, християнство та іслам), тобто монотеїстські релігії, укорінені в загальній стародавній традиції часів легендарного патріарха семітських племен Авраама, сприяли розвиткові цивілізації, тож, ми можемо говорити про їхнє позитивне миротворче значення, що є складовою духовності людства.

Визнання існування у філософії авраамічних релігій загальних рис у добу полікультурної освіти сприяє досягненню взаєморозуміння, миру, злагоди, а також – успішному діалогу між носіями цих релігійних культур. Наприклад, для послідовників авраамічних релігій проблема свободи слова – не в розмежуванні того, що можна і чого не можна говорити, а в бажанні й умінні слухати. Танах, Біблія і Коран, на думку віруючих, містять божественне вчення, записане для того, щоб його почути, зрозуміти.

Сама історія життя Авраама є свідченням того, що завданням людини є наближення до божественного послання і розвиток здатності чути, розуміти і втілювати його зміст. Читає чоловік із сидура в синагозі, завмірає на колінах в мовчанні поруч із ценцями, торкається лобом землі

АПОЛОГІЯ МИРНОГО ЖИТТЯ

**Мир починається з усмішки.
Мати Тереза Калькутська**

Одна з головних причин, які несприятливо впливають на наше життя, порушують щастя і спокій – брак миролюбності. Зазвичай між сусідами, колегами і навіть найближчими родичами, які живуть разом, виникають розбіжності, відбуваються сварки, на жаль, часто – з дріб'язкових причин. Постійне роздратування, небажання чути й розуміти один одного стають звичайним явищем... Це зло руйнує злагоду в нашому сімейному, шкільному й суспільному житті. Як іржа роз'їдає залиш, так нищівно діє на серце постійна войовничість, агресія, невдоволення.

під час намазу – він прихильний ідеї того, що вдосконалення інтелекту і розуму пов'язане з наближенням до божественної досконалості. Таким чином, практика авраамічних релігій не бере під сумнів ідею розуму і раціонального мислення, вона засуджує розбещений стиль життя, заснований на праві вибору ворожнечі, споживання і неповаги до іншого. Послідовники авраамічних релігій сумніваються в тому, що висунення на перший план задоволення матеріальних бажань є шляхом досягнення істини. Життя у вірі, таким чином, – це визнання можливості того, що істина – за межами людських бажань, а самі бажання мають бути під внутрішнім духовним контролем, оскільки це необхідно для «вигострення слуху».

В авраамічних релігіях мораль традиційно розуміли як своєрідний закон. Моральні зобов'язання і правила тут – щось, дане людині від Бога. Це яскраво ілюструє біблійна розповідь про походження десяти заповідей. Мойсей зійшов на гору Синай і там від Бога отримав 10 заповідей.

Всі авраамічні релігії – християнство, іслам, іудаїзм – залишають до милосердя, злагоди й миру між народами.

Віра завжди потрібна людям, щоб вони не принижували нікого, підкорялися лише волі і розпорядженням Творця. У цьому головному принципі завдання всіх релігій сходяться, а відмінності існують лише в обрядах і традиціях їхніх націй.

Різні релігії поширились не для того, щоб люди воювали і вбивали один одного, а для того, щоб вони жили в мирі, пізнавали один одного, і змагалися лише в старанності служіння Богу й близькому. Іслам зобов'язує мусульман при зустрічі бажати один одному: «Ассалам алайкум!» – «Мир тобі». Це обов'язкове вітання при зустрічі мусульман. «Мир вам» – Великоднє привітання Воскреслого Христа Своїм учням.

Не зважаючи на миротворчу суть і зміст усіх релігій світу політики і правителі дуже часто експлуатували релігію в своїх корисливих цілях; хрестові походи і так звану «війну хреста і

півмісяця» починали не віруючі, а ті, хто скерував іх. Чистота учнення авраамічних релігій вимагає від вірян поважного ставлення до всіх людей. Екстремізм – крайність у будь-якому прояві, несумісна з моральністю. Нетерпимість до інакодумців – це ідея екстремістів, які до сутності віри ніякого стосунку не мають.

Найстрашніше сьогодні полягає в тому, що в деяких регіонах світу ѹде злиття екстремізму і ксенофобії в одне ціле, а це завжди призводить до ворожнечі, ненависті і фанатизму, самозоляції і військового протистояння. Народи зобов'язані дізнатися більше одногоди і навчитися терпимо ставитись один до одного. До цього залишають усі світові релігії, діячі культури всіх часів і народів. Всі народи, до якого б роду-племені, нації, раси чи релігії, вони не належали, всі вони – творіння Божі, і зверхність одного народу щодо іншого – це злочин. Злочином є криваві зіткнення серед людей через примхи політиків, єдиним сенсом життя яких є прагнення до багатства і влади.

Експлуатація і політизація релігії далекими від віри людьми завжди призводить до протистояння. Сутність же, наприклад, ісламу стисло, чітко і ясно висловлена в словах пророка Мухаммеда: «Мусульмани той, від мови і рук якого ніхто не страждає». Це розуміють, усвідомлюють християни, індуси і буддисти, які мирно сусідствуєть в багатьох країнах арабського світу, де на одній вулиці побудовані прекрасні мечеті і не менш красиві церкви і синагоги! Іслам забороняє збудження серед народу всякого роду смути, а в Корані це вважається гріхом навіть тяжчим, ніж вбивство. Найважчим гріхом є підбурювання до повстання проти влади, навіть у тому разі, коли сама влада гнобить народ і дає привід для подібних повстань. Це пояснюється тим, що наслідки повстання часто важчі за зло, породжене утижками влади. Коран вимагає від мусульман у відносинах з не-віруючими бути коректними, справедливими, не допускати слів і дій, які ображають їхню гідність.

Щодо жорстоких слів на адресу невіруючих, то вони складають незначну частину Корану і переважно продиктовані реальними обставинами середньовіччя, коли виникнення і поширення ісламу наполегливий опір чинили багачі – мекканці і численні племена ко-чівників-язичників.

Основна частина віршів Корану, присвячених невіруючим, вимагає терпимого ставлення до них. Обман або образа іновірців у цивільних справах Кораном сурово забороняється. Тож, тут нема місця екстремізму, агресивності і насильству! Утиск іновірця карається суворіше, ніж утиск единовірця. Лихослів'я на адресу іншої людини за її спину і в її відсутність – вважається в ісламі тяжким гріхом.

Згідно ж з Біблією, найважливішої книги християн, немирність, ворожнеча, війна – є не нормою, а результатом спотвореного гріхом світу. Гріх Каїна (заздрість до брата) штовхає його на перше в історії вбивство (Бут. 4: 1-16). Невзажаючи на чисельні описи ворожнечі та війн, не можна не побачити, що жаданим у Біблії залишається мир. Той же Авраам шукає примирення між людьми (Бут. 13: 1-9), а Іаков суворо засуджує своїх синів за їхню жорстокість щодо хананейв (Бут. 34). Поступкою законам занепалого миру стала на якийсь час старозавітна ідея «священної війни», проте і в цій війні висувалися гуманні вимоги, які донині зберігають свою актуальність (заборонялося нищити посіви ворогів, повелівалося милувати життя і майно захисників міст, що були в осаді та здалися (Втор. 20: 10-11, 19). В ім'я справедливості проголошувався закон подяки (Вих. 21: 23-25), ідеалом вважався мир (Вих. 23: 4-5, Лев. 19: 17; Притч. 10: 12; 20: 22; 24: 17), і людину закликали пробачити кривдників. Із пророцтв Старого Заповіту виявляється, що день, коли люди «перекуют мечі на орала», є невід'ємною частиною задуму Божого щодо людини (Іс. 2: 2-4; Міх. 4: 1-4).

У Новому Заповіті, головній книзі християн, йдеться переважно про особисту етику, а миролюбність підноситься до рівня однієї з найвищих чеснот. «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Мф. 5: 9). Гріхом є не лише вбивство, але й гнів (Мф. 5: 21-26). Миролюбство й миротворчість – завдання і покликання учнів Ісусових (1 Петро, 3: 11). Участь християни у миротворчості є і особистим, і соціальним обов'язком, виконання якого робить людину активним «співробітником Божим» у цьому світі.

У Біблії ми знаходимо багато прикладів учнів Христа про миролюбність. Ісус Христос казав: «Ви чули, що сказано: око за око, і зуб за зуб» (Вих. 21, 24). А Я вам кажу: не противиться злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу» (Мф. 5: 38, 39). «Ви чули, що сказано: «Любіть свого близького, і ненавидь свого ворога». А Я вам кажу: любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто не навидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує, щоб вам бути синами Отця вашого, що на небі, що наказує сходити сонцю Своєму над злими й над добрими, і дощ посилає на праведних і на неправедних» (Мф. 5: 43-45).

Коли Ісус оголосив своїм послідовникам, як їх визнають справжніми учнями Христа, Він сказав: «По тому дізнаються всі, що ви мої учні, якщо матимете любов між собою». Справжні послідовники Христові завжди і скрізь виявляють любов і турботу про людей, це їх ознака. Вони вважали і вважають миролюбність основою християнського способу життя, дотримуються цього правила і під час мирного життя, і навіть під час війни. Деякі з них не захищаються ні від убивства, ні від насильства, як учив Ісус Христос у Нагірній Проповіді (Мф. гл. 5-7).

Апостол Петро писав: «Нарешті ж, будьте всі однодумні, спочутливі, братолюбні, милосердні, покірливі. Не платіть злом за зло, або лайкою за лайку, навпаки, благословляйте, зневажаючи, що на це вас покликали, щоб ви вспадкували благословення» (1 Пет. 3: 8-9).

Апостол Павло додав: «Глядіть, щоб ніхто нікому не віддавав злом за зло, але завжди дбайте про добро один для одного й для всіх!» (1 Фес. 5: 15).

«Коли можливо, – якщо це залежить від вас, – живіть у мірі зо всіма людьми! Отож, як твій ворог голодний, – нагодуй його; як у нього спрага, – дай йому пити, бо, роблячи це, ти згортаєш розпалене вугілля йому на голову. Не будь переможений злом, але перемагай зло добром!» (Рим. 12: 18-21).

Звідки ж людина має брати сили для такої перемоги? Духовне життя дає нам можливість бути миролюбними.

Наслідуючи вчення Ісуса про любов, перші християни зруйнували стіну, що розділяла

євреїв та язичників. Це примирення рас і народів мало стати передвісником справжнього партнерства серед людей всього світу. Чи можна уявити світ, в якому не існує конфліктів? Мечі перековані на орала, списи – на серпи і вже ніхто не вчиться воювати? Якби тільки конфлікти могли зникнути з нашого суспільства, наше життя стало б набагато легшим. Ніякі засоби або навички сплікування не допоможуть вирішити наші конфлікти, якщо ми не вміємо керувати своїм гнівом і пробачати своїх ворогів. Одного ченця запитали: «Чи добре дбати про мир всіх?» Він відповів: «Краще вгамувати власне серце. Це кожному пристойно, і блаженний, хто це робить».

Років тридцять тому в Кореї один хлопець убив єдиного сина батька-християнина. Винного заарештували і судили. Суддя вже приготувався оголосити страшний вирок, але у цей момент батько убитого хлопчика встав і попросив слова. Йому дозволили. Тоді він сказав: «У мене немає більше сина. Замість того, щоб засудити вбивцю моого сина до смерті або тюремного вироку, я прошу суд дозволити мені усиновити його». «Ви упевнені, що бажаєте цього?» – запитав суддя. «Так», – відповів батько-християнин. Зал замовчував в очікуванні вироку. «Прохання задовольняється», – оголосив суддя.

Історія про надзвичайну доброту християнина, про його подяку добром за зло поширилась по всій Кореї зі швидкістю блискавки. Місто, в якому жив батько убитого хлопчика, отримало назву «Місто атомної любові».

Миротворчість полягає не тільки в тому, щоб помирити тих, хто сваряється, але і в тому, щоб заспокоїти і вгамувати душі збентежених, вселити їм віру і надію, примирити їх із життям, світом і людьми. Маючи духовне здоров'я, миротворець і в інших вселяє бадьорість, радість, мир. Якщо ми не досягли ще духовної досконалості, бажання жити зі всіма в любові і злагоді, то заради цієї високої мети маємо працювати в глибині своєї душі та навчити цьому дітей.

Часто вважають, що відсутність війни або припинення конфлікту – це і є мир. Посварилося подружжя, потім розійшлися у різні кути, припинилися крики і взаємні образи – наче і мир настав. Але в душі немає ні муру, ні спокою, лише роздратування, прикрість, злість і гнів. Тож, припинення ворожих дій і відкритого протистояння сторін ще не є свідченням справжнього миру. Бо мир – поняття, що не характеризується самою відсутністю ознак конфронтації, але стан глибоко позитивний: певна благодатна реальність, яка витісняє ідею ворожнечі і що заповнює собою простір людського серця або суспільних відносин. Прикметою справжнього миру є душевний лад, коли на зміну гніву і роздратуванню приходить злагода і спокій. У Старому Заповіті цей стан окреслюють словом «шолом», розуміючи як Боже благословення, бо мир – від Бога. І в Новому Заповіті Господь говорить про те ж: мир як спокій і задоволення – є благословенням Божим.

Який же тоді вибір належить зробити людині і в чому її миротворча робота? Мир – е спокій, а спокій – є рівновага. З фізики ми знаємо, що в стані спокою перебуває тільки

стійко урівноважена система, і, отже, рівновага, баланс є неодмінною умовою спокою. За яких обставин мир пануватиме в душі людини? Коли врівноважені різні властивості її душевної природи, коли гармонізовані її внутрішні прагнення, коли досягнуто баланс між духовним і фізичним, між розумом і відчуттями, між потребами і можливостями, між переконаннями і діями. Але така система втрачатиме стійкість щоразу, коли між цими зasadами внутрішнього життя людини почне порушуватися рівновага. Життя постійно ставить людину в ситуацію, коли її необхідно відновлювати рівновагу між суперечливими внутрішніми устремленнями. Простий приклад – неузгодження потреб і можливостей: хочеться мати дорогий автомобіль, але немає для цього коштів. З такого стану є два виходи: або урівноважити свої бажання і можливості, або, не зважаючи ні на що, всіма силами прагнути задовільнити свої потреби. Коли можливості і потреби людини не згармонізовані, то вона страждає, і страждання її додатково підігрівається відчуттям заздрості. Внутрішній мир настане лише тоді, коли ваги, на чашах яких лежать запити і можливості, зафіксують рівновагу. Саме тому миротворчість завжди вимагає жертви і самовіддачі. І хіба здатний на це той, хто звик дбати лише про власну вигоду? Така особа є потенційною загрозою миру, вона небезпечна для сімейного, шкільного і суспільного життя. Не спроможна урівноважити сили, що діють в ній, така людина є носієм постійного внутрішнього конфлікту, який найчастіше не обмежується особистим життям, але переноситься на міжособисті взаємини. Проте якщо найважливіше місце в житті посідає релігійна мотивація, то людина стає здатною відмовитися від своїх претензій заради блага близького. Коли ж люди, які ворогують, демонструють нездатність до самопожертвування, а, отже, і до примирення, – тоді конфлікт, в якому вони беруть участь, починає втягувати у свій вир багатьох, збираючи криваві жнива.

Але в тому і полягає гідність і влада миротворчого служіння, щоб заради досягнення рівноваги стверджувати дух братолюбства, не спокушаючись можливим нерозумінням і засудженням. На жаль, нерідко миротворче служіння використовують у своїх інтересах люди, які спекулюють на трагедії близького або прагнуть заробити політичний капітал. Адже миротворчість є жертвою, але зовсім не засобом дешево купити суспільне визнання або ефектно налягти на себе лаври добродійника людства. Справжня миротворчість – це, перш за все, готовність зазнати страждань від тих, до кого прийшовти з маслиновою гілкою в руках. Так відбувається деколи при вирішенні міждержавних, соціальних або політичних конфліктів, та ж модель відтворюється і в нашему приватному чи шкільному житті.

Мир є неодмінною умовою збереження життя. Ті, хто служать цій меті, виявляють силу духу, яка й дає право називатись Людиною. Про це мають знати наші учні.

Володимир ДОЛГОПОЛЬЙ,
перший проректор ДОІППО,
заслужений учитель України

ДОІППО. Методичні рекомендації

Результати II (формувального) етапу дослідно-експериментальної роботи за темою «ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПРИНЦІПІВ ВИПЕРЕДЖАЮЧОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 19.06.2009 № 537 на базі Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проводиться дослідно-експериментальна робота на тему:

«Формування механізмів трансформації регіональної системи освіти на засадах принципів випереджаючої освіти для сталого розвитку».

Вчена рада інституту ухвалила рішення щодо створення регіональної мережі шкіл випереджаючої освіти для сталого розвитку, щоб навчальні заклади різних типів фундаментально опрацювали основні питання експерименту (на 1 січня 2014 р. до мережі входять 122 навчальні заклади, серед яких 22 – всеукраїнського, 100 – обласного рівня).

На II (формувальному) етапі експерименту (2011–2014 н. р.) почалася практична реалізація головних завдань дослідження:

– розробка та впровадження експериментальних навчальних програм окремих елективних курсів, спецкурсів, фахультативів за напрямом експериментальної роботи, а також «наскрізного навчання» як процесу включення до змісту інваріантної складової навчальних планів компонентів з освіти для сталого розвитку;

– забезпечення оптимального впливу принципів сталості у навчанні на особистість педагога й учня в процесі їхньої творчої співпраці; розробка системи неперервної освіти для сталого розвитку шляхом комплексного поєднання різних форм роботи із використанням індикаторів сталого розвитку освітнього середовища та індикаторів освіти для сталого розвитку;

– створення умов для шкільного самоврядування, зміщення зв'язків із батьками, місцевою громадою, органами влади, регіональними та міжнародними нерегулюючими організаціями для підтримки та поширення ідей і принципів сталого розвитку, завдань випереджаючої освіти.

– дослідження динаміки зростання професійної майстерності, рівня обізнаності педагогів на науково-теоретичних засадах освіти для сталого розвитку, визначення відповідності творчого потенціалу педагогічного колективу завданням дослідно-експериментальної діяльності в процесі реалізації проекту;

– моніторинг розвитку творчих та інтелектуальних здібностей учнів: ціннісних орієнтацій; рівня соціальної активності; рівня екологічної культури; рівня духовного розвитку в процесі впровадження «наскрізного навчання», додаткових курсів за вибором, спецкурсів, фахультативів, виховних заходів з освіти для сталого розвитку.

Започатковано курси для директорів і заступників директорів ЗНЗ, методистів районних/міських управлінь і відділів освіти за проектом «Випереджаюча освіта», педагогів-тренерів і координаторів експериментальних закладів на базі ДОІППО. Зокрема, у 2011 р. на курсах навчалися 163 директори, 212 заступників директорів, 45 методистів районних/міських управлінь і відділів освіти, у 2012 р. – 135 директорів, 199 заступників директорів, 93 методисти районних/міських управлінь і відділів освіти, а у 2013 р., відповідно – 138 директорів, 167 заступників директорів, 91 – методист. Щоб сприяти поширенню мережі експериментальних шкіл випереджаючої освіти для сталого розвитку, розроблені навчальні програми та проведені курси для координаторів дослідно-експериментальної роботи зі створення та поширення в області мережі навчальних закладів випереджаючої освіти для сталого розвитку (за 2011-2013 рр. підготовлено 216 педагогів-координаторів експериментальних шкіл). Додатковим засобом просвітницької діяльності стало включення питань освіти для сталого розвитку до змісту курсів підвищення кваліфікації всіх категорій педагогічних працівників (з 2010 р., згідно з навчальним планом ДОІППО).

Визначення та викримлення індикаторів сталого розвитку освітнього середовища та індикаторів освіти для сталого розвитку допомогло скоординувати і суттєво поліпшити ефективність експериментальної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. На основі цих індикаторів експериментальні ЗНЗ можуть досліджувати динаміку змін освітнього середовища та вплив ідей сталого розвитку на світогляд і поведінку всіх учасників експериментальної діяльності.

Реалізація засад освіти для сталого розвитку у межах навчально-виховної роботи експериментальних навчальних закладів здійснювалася у таких формах:

– предметна – у межах «наскрізного навчання», а також курсів за вибором («Уроки для сталого розвитку» для 3-4, 8 та 9 (10) класів), спецкурсів («Основи енергоефективності», «Екологічне право», «Екологічна журналистика», «Екологія Кривого Рогу та стадій розвиток», «Екологічне право» та інші, створені за принципом «наскрізного навчання»).

Головною формою позакласної діяльності є класні години. О.Є. Висоцька розробила тематику класних годин з питань сталого розвитку; також при формуванні змісту класних годин вчителі ЗНЗ області використовували затверджений у Міністерстві освіти і науки України методичний посібник для класних керівників 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Уроки для сталого розвитку». Як організувати позакласну роботу учнів основної школи» (автори: О. Пометун, І. Сущенко, О. Топузов).

Методика впровадження засад освіти для сталого розвитку передбачає перенесення акцентів у навчальній діяльності з вузько-предметних на загальнодидактичні. Приоритет надавався розвитковим, системно-діяльнісним

підходам, використанню проектних технологій з включенням до них інтерактивних методів навчання, проблемних методик з розвитку критичного та системного мислення, дебатних, рольових, ділових ігор.

У багатьох навчальних закладах впроваджуються експериментальні навчальні програми окремих курсів за вибором, спецкурсів, фахультативів за напрямом експериментальної роботи. Найбільшу підтримку отримала методика «наскрізного навчання» як процесу включення до змісту не лише варіативної, а й інваріантної складової навчальних планів компонентів освіти для сталого розвитку.

Впровадження «наскрізного навчання» допомогло максимально використати навчальні плани для розвитку особистості, формування екоатропоцентричного світогляду, а також зміни стилю поведінки відповідно до принципів сталого розвитку. За методикою «наскрізного навчання» були розроблені та апробовані картки, завдяки яким вчителі багатьох шкіл області розробили методичні матеріали та збірники завдань з «наскрізного навчання», впроваджено низку інтегрованих уроків.

Також у школах Дніпропетровщини широко впроваджено викладання курсу за вибором «Уроки для сталого розвитку» у 3-4, 8 та 9(10) класах за навчальними матеріалами: «Моя щаслива планета. Уроки для сталого розвитку» 3-4 кл., автори: О. Пометун, А. Цимбалару; посібник «Уроки для сталого розвитку» – 8 кл., автори: О. Пометун, Л. Пилипчук, І. Сущенко; посібник «Уроки для сталого розвитку» – 9(10) кл., автори: О. Пометун, Л. Пилипчук, І. Сущенко, В. Карамушка. Всього за даними 2013-2014 н. р., курс за вибором «Уроки для сталого розвитку» викладається у 118 навчальних закладах області. Розроблено та апробовано низку спецкурсів і фахультативів: «Екологічна журналістика», «Екологія Кривого Рогу та стадій розвиток», «Екологічне право» та інші, створені за принципом «наскрізного навчання».

Моніторинг розвитку творчих та інтелектуальних здібностей учнів: ціннісних орієнтацій; рівня соціальної активності; рівня екологічної культури; рівня духовного розвитку в процесі реалізації експерименту – відбувався на засадах застосування методики, що допомагає визначити динаміку особистісного розвитку школярів (автор – Д.В. Григорьев).

Серед інших форм позакласної діяльності: проведення свят, конкурсів-оглядів, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей, фестивалів, конкурсів, олімпіад, виставок, семінарів, конференцій тощо. Ці

заходи організовувалися або до конкретних визначних дат (наприклад, Міжнародного дня Землі, Міжнародного дня толерантності, Міжнародного дня енергозбереження тощо), або мали тематичний характер (Земля, вода, рослини, стосунки тощо), або системний (найбільш популярні: тижні сталого розвитку, екотижні, екомісячники, тижні Довкілля, тижні толерантності, тижні самоврядування тощо). Найпоширенішим способом проведення позакласної діяльності стали «Тижні сталого розвитку», що мають значний як навчальний, так і виховний потенціал.

Комплексне поєднання різних форм роботи з використанням індикаторів сталого розвитку освітнього середовища та індикаторів освіти для сталого розвитку допомогло розробити систему неперервної освіти для сталого розвитку, підвищити рівень обізнаності у питаннях сталого розвитку, змінити світогляд і характер поведінки всіх учасників експерименту у бік сталого розвитку.

Діагностика готовності педагога до науково-експериментальної діяльності за методикою «Динаміка професійної майстерності» допомогла визначити рівень теоретичних і професійних знань та умінь вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, необхідних для проведення експериментальної роботи, проаналізувати причини відхилень від прогнозованого результату для створення повноцінної системи діагностико-корекційного забезпечення науково-методичної діяльності педагогічних колективів. Аналіз результатів діагностування засвідчив позитивну динаміку у ставленні педагогів до нововведень, зростання рівня теоретичних знань і професійних умінь, необхідних для інноваційної діяльності, обізнаності і зацікавленості педагогів у питаннях впровадження випереджаючої освіти і застосування інструментів освіти для сталого розвитку.

Моніторинг розвитку творчих та інтелектуальних здібностей учнів: ціннісних орієнтацій; рівня соціальної активності; рівня екологічної культури; рівня духовного розвитку в процесі реалізації експерименту – відбувався на засадах застосування методики, що допомагає визначити динаміку особистісного розвитку школярів (автор – Д.В. Григорьев).

Важливим кроком до налагодження співпраці із громадськими організаціями стало залучення Дніпропетровської області до міжнародного проекту «Освіта для сталого розвитку в дії», який покликаний ознайомити вчителів України з досвідом, методологією та технологіями навчання учнів навичкам та умінням будувати своє життя та життя сім'ї, місцевої громади з урахуванням потреб сталого розвитку. Також у 2013 р. втілено інноваційний освітній проект «Сприяння відповідальному спо-

собу життя через малювання коміксів за тематикою сталого розвитку».

Науково-методичний супровід процесу впровадження принципів сталості у навчально-виховний процес забезпечувало широке коло заходів та досягнень. Для поширення ідей випереджаючої освіти для сталого розвитку у 2011-2014 роках за темою дослідно-експериментальної роботи проведено **всесуспільні науково-практичні конференції**, в яких взяли участь наукові та педагогічні працівники вищих навчальних закладів освіти, керівники управління, відділів освіти та методичних служб, ректори/директори, завідувачі кафедр, навчально-методичних відділів, науково-дослідних лабораторій ОІППО, директори та педагогічні кадри навчальних закладів України:

– «Випереджаюча освіта для сталого розвитку як практико-орієнтована модель реформування галузі в регіоні» (31 березня 2011 р., ДОІППО; близько 150 учасників);

– «Гендерна освіта в Україні: світоглядні та праксеологічні аспекти реалізації» (24 листопада 2011 р., ДОІППО; близько 120 учасників);

– «Філософсько-теоретичні та практико-зорієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (22 листопада 2012 р., ДОІППО; близько 270 учасників);

– II Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософсько-теоретичні та практико-орієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (5-6 грудня 2013 р., ДОІППО; близько 250 учасників).

Також на базі ДОІППО організовано та проведено низку обласних заходів: обласний науково-методичний семінар «Практика випереджаючої освіти для сталого розвитку на II етапі експериментальної роботи: проблеми та перспективи» (19 лютого 2014 р.); «круглий стіл» для вчителів «Здобутки та труднощі упровадження курсу за вибором «Уроки сталого розвитку» в навчальних закладах області» (24 квітня 2014 р.).

Організовано і проведено обласну виставку методичних розробок загальноосвітніх навчальних закладів проекту «Випереджаюча освіта для сталого розвитку» (20 серпня 2013 р.), на якій були представлені розробки 43 навчальних закладів області.

Протягом вересня-грудня 2013 р. організовано і проведено **обласний конкурс на кращу методичну розробку з освіти для сталого розвитку в номінаціях**: освіта в дошкільних навчальних закладах; в початковій школі; у загальноосвітньому навчальному закладі; в закладах додаткової освіти; методика проведення позакласних заходів щодо освіти для сталого розвитку; пропаганда освіти для сталого розвитку в засобах масової інформації; віртуальні ресурси (експурсії,

уроки, тренажери, підручники, книги); співпраця з неурядовими громадськими/комерційними організаціями для просвітництва та виховання в межах концепції освіти для сталого розвитку. У конкурсі взяли участь 81 колективна та індивідуальна авторська методична розробка із 28 навчальних закладів середньої освіти, 2 – дошкільної, 1 – позашкільної освіти, 1 – районного відділу освіти. Методичні посібники з «наскрізного навчання» та методичні розробки інтегрованих уроків стали основою посібника «Практика випереджаючої освіти для сталого розвитку: з досвіду освітян Дніпропетровщини».

Тематика випереджаючої освіти для сталого розвитку, яку розробив Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, зацікавила навчальні заклади інших областей України, а також відобразилася у номінаціях Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти». Став традицією отримання нагород (золотих і срібних медалей) навчальними закладами Дніпропетровщини за досягнення у цій проблематиці.

Загальним результатом дослідно-експериментальної роботи на II етапі є:

– створення та апробація організаційно-функціональних і змістовних аспектів переходу регіональної системи освіти на засади випереджаючої освіти для сталого розвитку;

– забезпечення оптимального впливу принципів сталості у навчанні на особистість педагога й учня під час їхньої творчої співпраці в процесі запровадження «наскрізного навчання» та авторських програм, виховних заходів як системи неперервної освіти для сталого розвитку.

На III етапі передбачається здійснити комплексне оцінювання результатів експерименту згідно з виробленими теоретико-методологічними критеріями та їхнім оформленням шляхом:

– моніторингових досліджень ефективності інноваційних методик випереджаючої освіти для сталого розвитку як засобу забезпечення якості розвитку освітнього середовища;

– порівняльного критеріально-орієнтованого аналізу результатів проведення експерименту з використанням індикаторів сталого розвитку освітнього середовища та індикаторів освіти для сталого розвитку;

– педагогічного аналізу та корекції моделі особистісної компетенції для сталого розвитку в педагогічних працівників, дітей та учнівської молоді у процесі змін їхнього світогляду, цінностей та моделей поведінки відповідно до принципів сталого розвитку.

Ольга ВІСОЦЬКА, декан факультету відкритої освіти, завідувач кафедри філософії випереджаючої освіти управління інноваційною діяльністю, доктор філософських наук, доцент

СІМ'Я І ШКОЛА:

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ ПАРТНЕРСТВА

Сьогодні формування своєї життєвої концепції важливе для сучасних педагогів, учнів, батьків у нашому суспільстві ризику: життедіяльність потребує відповідального ставлення до свого життя і життя інших людей, що досягається завдяки високому рівню соціальної та психологічної зрілості, наявності необхідних умов для самореалізації своїх потужних сил. Тому важливим і для педагога, і для учня, і для слухача курсів в інституті післядипломної педагогічної освіти, і для викладача вищої школи є свідомий вибір життєвої мети, подальше втілення її в життєвому плані (все частіше сьогодні це декларується поки що як формальне професійне портфоліо) з відповідною системою конкретних цілей і засобів їх досягнення. Важливо вимагати і від батьків свідомого батьківства, адже вони – перші вихователі.

Особистість у системі післядипломної педагогічної освіти сьогодні є суб'єктом життя, основа якого – діяльність у духовній та практичній складовій (важливо, на наш погляд, на перше місце поставити духовність) і обов'язково спрямована на творче проектування свого шляху.

Досвід роботи в системі післядипломної педагогічної освіті засвічує: педагоги, залучаючись до розробки, а потім і до певного коригування життєвого сценарію, вчаться мистецтву жити. Цьому допомагає глибоке та всебічне розуміння природи і явищ, розвиток само-пізнання.

Спільна робота сім'ї і школи для педагогічних працівників та батьків є засобом вирішення не тільки перспективних життєвих завдань, а й близьких – сьогоднішніх планів, завдань; вона упорядковує процеси не лише професійного самовдосконалення (чи не тому інституту післядипломної педагогічної освіти називалися інститутами удосконалення), а й допомагає особистості не розгубитися у сучасному суспільстві ризику завдяки своєчасному оволодінню поняттями і розумінню «культури життя», «стилю життя», «образу життя», «життєвого шляху», формуванню нової ментальності із новою цінністю шкалою.

Ця технологія актуальна не лише для педагогів, тому для дослідження необхідно відзначити: у відомого не лише лікаря, а й практика і теоретика в педагогічній галузі, М.І. Пирогова, якого сьогодні можна назвати філософом освіти, в статті «Питання життя» тісно пов'язані цілі і завдання виховання зі змістом

Постійне зростання вимог до сучасної вітчизняної освіти та орієнтація на світові стандарти якості освіти змушують звернутися до філософсько-освітніх аспектів не тільки творчо працюючих педагогічних працівників, а й батьків, які розуміють важливість цієї важливої проблеми.

Соціальне партнерство всіх учасників навчально-виховного процесу допомагає реалізувати на практиці сучасні високі стандарти. А для цього необхідно передбачати, перш за все, розуміння свого призначення – як батькам, так і педагогам.

і цілями людського існування. Вчений поширює це, перш за все, на педагогічну діяльність: без вирішення питання щодо змісту людського буття неможливо розуміння змісту виховання і освіти (важливо відзначити, що на першому місці – виховання), неможливо поставити цілі подальшої педагогічної діяльності та втілити їх у життя. Питання про сенс свого існування постає перед кожною мислячою людиною. Людина у процесі навчання і виховання засвоює певні

постійно змінюються. У педагогів та батьків немає іншого підходу до виховної діяльності, крім активної творчої технології життедіяльності, а саме – життєтворчості, яка допомагає своєчасно передбачати нові суттєві і глобальні тенденції у розвитку навколошнього середовища, сучасного суспільства, і, що набагато важче, – розвитку кожної особистості (якщо ми прагнемо до особистісного підходу, а не тільки це декларуємо).

Можливо спробувати поєднати партнерство з творчим проектом і визначити життєтворчість у післядипломній педагогічній освіті як постійну творчу педагогічну діяльність за умов цілісного світосприйняття. Цікавим є підхід до визначення життєтворчості у Д.О. Леонтьєва, який бачить цей складний процес як розширення світу, розширення життєвих стосунків. Він вважає, що поки немає певних практичних алгоритмів щодо життєтворчої діяльності. Пізніше вчений визначає життєтворчість як особистісно зорієнтовану практику розвитку і корекції стосунків зі світом. Цікавим є погляд американського дослідника Р. Рорті, який вважав, що пізнання можливе лише з позиції ангажованого суб'єкта, залученого до певного соціокультурного контексту; воно завжди ситуативно обмежено, конкретно історично обумовлено.

Такі підходи дають можливість спрямовувати педагогів і батьків за технологією життєтворчості в післядипломній педагогічній освіті не на конкретні орієнтири (іноді і чужі, і далекі від концепції розвитку навчального закладу), а формувати ці життєві та педагогічні орієнтири самостійно. Важливо при цьому враховувати, як доречно відмічає І.О. Родіонова, і відмінності та принципи особливості й феномен взаємопливу американської та європейської філософсько-педагогічних думок для інтер-

претації у реалії сучасної освіти. Важливо і сьогодні, за Мартином Хайдеггером, «зустрітися зі своєю сутністю».

Сьогодні у педагогів і батьків є певна свобода вибору своєї професійної та виховної діяльності, що характерно для творчо працюючих педагогів, для яких показник осмислення й продуктивності власного та професійного життя є найвищим – на відміну від тих, хто незадоволений своїм вибором педагогічної спеціальності та має певні труднощі у комутативній сфері. І це є проблемою для системи післядипломної педагогічної освіти. Сьогодні виокремлюють такі аспекти життєтворчого підходу, які допомагають проаналізувати сучасні тенденції успішного соціального становлення: генетичний, змістовний, логічний і технологічний. Генетичний аспект вчені пов'язують з виявленням загальної соціально-історичної основи життєтворчості у процесі оволодіння стратегіями життя особистості і дослідженням впливу конкретних чинників на проектування свого життя. Змістовний – з діалектикою потрібного і сущого. Логічний базується на виявленні логічного підґрунтя сутнісного взаємозв'язку емпіричних характеристик педагогічного процесу як інтеграційної бази у рамках життєтворчості філософських, соціологічних, психолого-педагогічних та інших характеристик.

Найбільш цікавим є технологічний аспект, що передбачає застосування системного і діяльнісного підходів. Вони визначають загальну логіку педагогічного процесу, який вміщує цільовий, діяльнісно-оперативний, предметно-інформаційний та оцінно-результативний компоненти. Сьогодні важливо говорити і про значення корекційного аспекту. Для педагогічного працівника важливим є – своєчасно визначитися щодо образу буття, сприйняття реальності,

цілісного життя, що, як стверджує Хосе Орtega-i-Гассет, ніхто не зможе зробити за іншу людину.

Характеризуючи високий рівень педагогічної творчості, можливо знайти взаємозв'язок між навчальною діяльністю, формуванням особистості учня та самовдосконаленням особистості педагогів і батьків. Можна погодитися з тим, що діалектична єдність процесуального та результативного задоволення професійною діяльністю є фактором підвищення важливості педагогічної професії до рівня сенсу життя, що характерно для творчо працюючих педагогів та батьків, які розуміють важливість спільногого процесу виховання.

Якщо змінюється філософія людини-педагога, людини-батька, тоді, за Абрахамом Маслоу, змінюється все, в тому числі й уявлення про те, якою може стати людина і як їй допомогти реалізувати свої потенційні можливості. Важливо те, що вчений підкресловав наявність у кожній особистості уроджених намірів до самоактуалізації, які є головною найвищою людською потребою.

Філософсько-освітні аспекти партнерства сім'ї і школи передбачають інноваційний творчий процес. Життєтворчість як батьків, так і вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти важливо розглядати через технологію, яка передбачає у першу чергу розуміння власного особистісного призначення, формування своєї життєвої концепції, що є особливо актуальним для педагогічних працівників, які мають у цьому допомогти всім, кого навчають, з ким співпрацюють. Технологія потребує відповідального ставлення до власного життя і життя інших людей, що можливо досягнути завдяки високому рівню соціальної та психологічної зрілості, наявності необхідних умов для самореалізації своїх продуктивних сил. Життєтворчість і життедіяльність у партнерстві сім'ї і школи для педагогічних працівників є способами вирішення не тільки відтермінованих, перспективних життєвих завдань, а й поетичних сьогоднішніх завдань. Вона упорядковує процеси не тільки професійного самовдосконалення, а й допомагає особистості не розгубитися у сучасному суспільстві ризику завдяки своєчасному формуванню нової ментальності із новою цінністю шкалою.

Валентина САГУЙЧЕНКО,
доцент кафедри
філософії освіти,
кандидат філософських наук

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НОВИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Відповідно до цього підсилюється увага з боку адміністрації школи до готовності вчителя здійснювати свою професійну діяльність у умовах інноваційних змін. Адже сучасний вчитель має бути професіоналом, використовувати нові педагогічні технології і водночас – бути щирим порадником, другом, добрим наставником для учнів; людиною, яка відчуває відповідальність за виховання юного покоління в ці непрості для України часи.

Аналіз діяльності загальноосвітніх навчальних закладів підкреснує в тому, що успіх нововведень суттєво залежить від керівництва. Від рівня шкільного менеджменту загалом і систем управління освітніми інноваціями, зокрема, залежить як розвиток окремих навчальних закладів, так і якість шкільної освіти в державі.

Інноваційні процеси у ЗНЗ є показником рівня розвитку школи, показником конкурентоспроможності навчального закладу та індикатором якості сучасної шкільної освіти.

Підготовка вчителя до інноваційної діяльності є однією з важливих умов ефективності управління інноваційними процесами в загальноосвітніх навчальних закладах. Тільки в тій школі, де діє цілеспрямована система підготовки вчителя до інноваційної діяльності, може існувати ефективний менеджмент інновацій.

Серед основних критеріїв готовності вчителя до інноваційної діяльності: професійна компетентність, технологічна, інформаційна, експертна комунікативна культура; рефлексія, відповідні якості особистості (розвинені вольові зусилля, наполегливість, здатність до ризику, цілеспрямованість тощо), автодидактика та креативність.

Якщо говорити про цілісну систему розвитку інноваційного потенціалу вчителя, то, насамперед, вона має забезпечити сприятливі умови для творчої діяльності: доступність і якість будь-якої шкільної інформації, сприятливий мікроклімат, свобода вибору форм і методів навчання та виховання учня, ефективну систему консультування з проблем педагогічної інноватики та якість діагностики рівня творчого потенціалу вчителя. У такому навчально-му закладі повністю забезпечується потреба вчителя у саморозвитку та самореалізації. Керівник сприяє максимальному розвитку творчого потенціалу вчителя.

Слід наголосити: ефективна система оцінювання педагогічних інновацій має відповідати сучасним вимогам експертизи

Європейський вибір України та нові соціокультурні умови потребують нової якості шкільної освіти і змісту діяльності сучасної школи. Триває обговорення концептуальних зasad нової редакції Закону України «Про освіту», змінюються підходи до організації навчально-виховного процесу в системі шкільної освіти, оновлюється навчально-методичне забезпечення процесу навчання, виховання та розвитку особистості.

нововведені. Характерними ознаками такої системи є використання суб'єктами внутрішньошкільного управління сучасних методів оцінювання інноваційної діяльності, залучення незалежних експертів до оцінювання змін у школі, технологічність, а також відкритість, справедливість, гнучкість в оцінці інноваційної діяльності вчителя.

Окрім критеріїв готовності вчителя до інноваційної діяльності, вчені виділяють також критерії інноваційної компетентності педагога, до яких належать: професійна готовність до змін, соціально-педагогічна ерудованість, вміння оперувати інформацією, готовність до постійного самонавчання і саморозвитку, комунікативна та емоційна стабільність, здатність ухвалювати ефективні рішення у нестандартних педагогічних ситуаціях, відкритість.

Важливою функцією в підготовці вчителя до інноваційної діяльності є мотивація як система стимулів, що спонукає вчителя до творчої самореалізації. Сучасна наука рекомендє таку систему управлінських дій, що допоможуть ефективно реалізувати функцію мотивації. Йдеться про врахування рис особистості педагога, знання його сильних і слабких сторін, орієнтацію на творчий потенціал людини, максимальне забезпечення усіх можливостей для самореалізації педагога.

Що спонукає вчителя до продуктивної інноваційної діяльності? Вивчення цього питання теоретиками і практиками свідчить, що насамперед – це задоволення потреби у особистісному та професійному зростанні, причетність до ухвалення важливих управлінських рішень, свобода вибору форм і методів навчально-виховної діяльності.

Отже, основними стимулами, що мотивують вчителя, мають стати:

- забезпечення сприятливих комфорtnих умов для педагогічної діяльності як кожного вчителя, так і педагогічного колективу;

- створення ситуації успіху, підтримка ініціатив учителя;
- запровадження ефективної системи випереджального навчання педагогічних працівників;
- оптимізація процесів самоосвіти (автодидактики) вчителя.

Сюди належить і розширення сфери контактів між учасниками педагогічного процесу, удосконалення системи внутрішньошкільної науково-методичної роботи, залучення вчителя до науково-дослідної, пошукової діяльності.

Суттєве значення у розвитку мотивації вчителя до творчої діяльності має оцінка його роботи. Слід зауважити, що оцінка стимулюватиме вчителя, якщо вона аргументована, тактова і враховує можливості кожного педагога. Така оцінка має бути не суб'єктивною, а враховувати думки інших суб'єктів внутрішньошкільного управління. Така практика стимулює діяльність учителя, заохочує його до творчої праці, сприяє згуртуванню колективу. Також одним із потужних стимулів у системі внутрішньошкільного контролю є збільшення ролі самоконтролю та самооцінки вчителя.

До основних технологій оцінки діяльності вчителя в сучасній школі належать: атестація, творчий звіт (як варіант – захист творчих проектів), апробація, співбесіда, спостереження, експертна оцінка, громадський контроль.

Рекомендації сучасної педагогічної науки щодо оцінки діяльності вчителя:

- Оцінюється діяльність у цілому без упередження та завищення вимог (реалізація освітніх стандартів, кваліфікаційні рівні, функціональна ефективність педагогічного персоналу). Запорукою успіху є відмова від авторитарних суджень.
- Звертається увага не лише на мінімальні, а й на максимальні результати діяльності вчителя.
- Оцінюючи діяльність вчителя, не зосереджуватися на окремих випадках (якщо вони не пов'язані з професійною етикою).
- Оцінювати роботу відповідно до цілей шкільної організації.

Як відомо, зміст управління інноваційними процесами в сучасній школі охоплює усі складові управлінської діяльності: від функцій і методів управління до технологій менеджменту інновацій. Проте необхідно враховувати **основні чинники, які впливають на розвиток інноваційного потенціалу школи**, що становить основу управління інноваційними процесами і характеризує рівень якості управління. До них належать:

- Наявність стратегії інноваційного розвитку школи.
- Готовність вчителя до інноваційної діяльності.
- Сприятливі соціально-психологічні умови для інноваційних змін.
- Ресурсне забезпечення інноваційних змін.
- Професійна компетентність суб'єктів управління інноваційними процесами.

Як бачимо, готовність учителя до змін є одним із факторів, що впливає на інноваційний потенціал школи. Окрім того, якщо зважити на показники рівня розвитку інноваційного простору школи (умови, стан, функціональна ефективність усіх суб'єктів педагогічного процесу, рівень відкритості школи, комунікаційні зв'язки, якість продуктів інноваційної діяльності), функціональна ефективність вчитель, а це і професійні якості, і можливості вчителя, також грають важливу роль у забезпеченні позитивних змін.

Отже, підготовка вчителя до роботи в умовах інноваційних змін потребує уваги з боку адміністрації школи, адже теза «Школу тримає вчитель» актуальна в усі часи. Від учителя залежить і рівень розвитку інноваційного простору школи. Тому менеджерам шкільної освіти у новому навчальному році у ресурсному забезпеченні школи необхідно звернути увагу на розвиток вчителя, його готовність до змін.

Лідія ВОЗНЮК,
доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами,
кандидат педагогічних наук

Новини регіону

3 червня на Дніпропетровщині почалася основна сесія зовнішнього незалежного оцінювання-2014. У складанні тестів з іноземних мов: англійської, німецької, французької та іспанської – взяли участь 6073 особи, що становить 92,76 % від числа зареєстрованих для участі в ЗНО. 5 та 6 червня – відбулося тестування з української мови та літератури. За підсумком двох днів до 41 пункту ЗНО прийшли 19748 абітурієнтів (приблизно 93 %). 10 червня з російської мови тестування склали 490 цьогорічніх вступників (84,6 %), 12 червня з математики – 13779 абітурієнтів (95,02 %), 14 червня з географії – 4928 абітурієнтів (89,36 %), 16 червня зі всесвітньої історії – 569 абітурієнтів (78,59 %), 18 червня з фізики – 4927 абітурієнтів (90,17 %), 20 червня з історії України – 11347 абітурієнтів (89,44 %), 23 червня з хімії – 3253 абітурієнти (88,52 %), 25 червня з біології – 6278 абітурієнтів (87,15 %).

Станом на 27 червня для участі в додатковій сесії ЗНО зареєстровано 2867 абітурієнтів із Донецької та Луганської областей, які виявили бажання скласти зовнішнє незалежне оцінювання на території Дніпропетровщини.

11 червня у Національному гірничому університеті відбувся сертифікаційний екзамен міністерства науки і освіти Польщі. Складати іспит приїхали понад сто студентів із різних вищих навчальних закладів України. Більшість зареєстрованих учасників є представниками Дніпропетровщини. Студенти отримали сертифікат державного зразка мінісвіти Польщі. Іспит з польської приймала спеціальна комісія. До її складу увійшли професори та доценти вищих навчальних закладів Польщі.

26 червня офіційне представництво Великої Британії в Україні на чолі з директором Британської Ради в Україні Мартіном Даулом та його заступником Наташою Василюк побували на Дніпропетровщині з одноденним візитом. Закордонні експерти з питань освіти зустрілися з керівництвом облдераджміністрації, взяли участь у відкритому засіданні Ради директорів шкіл і відвідали навчальні заклади області, зокрема Дніпропетровську спеціалізовану багатопрофільну школу № 23, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Завершився робочий візит представництва Британської ради в Україні у департамент освіти і науки облдераджміністрації, де було обговорено перспективи подальшої співпраці та обміну досвідом у галузях середньої та вищої освіти.

ДОІППО інформує

3 червня в конференц-залі ДОІППО відбулася нарада методістів з питань особливостей проведення інвентаризації бібліотечних фондів навчальної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах відповідно до Єдиної системи централізованого електронного обліку підручників.

10, 11, 24 червня – захист курсових проектів групи заступників директорів сільських ЗНЗ.

Відділ креативної освіти та координації науково-методичної роботи провів 4 червня нараду керівників методичних служб області з питань планування роботи на 2014-2015 н. р. та підготовки до серпневих нарад.

Курси-тренінги для керівників, які отримали сертифікати за програмою «Випереджача освіта для сталого розвитку»:

5 червня – «Розвиток обдарованості дітей в умовах загальноосвітньої школи (для методистів управління, відділів освіти, директорів та заступників директорів ЗНЗ);

10 і 12 червня – «Медіаосвіта, медіакультура, медіаграмотність, медіакомпетентність в контексті сучасного інформаційного суспільства» (для директорів та заступників директорів ЗНЗ);

11 червня – «Створення тестових завдань для різних цілей навчання» (для заступників директорів ЗНЗ);

18 червня – «Стратегії попередження та врегулювання конфліктів у педагогічному спілкуванні» (для директорів і заступників директорів ЗНЗ).

Прес-сектор департаменту освіти і науки облдераджміністрації

КРЕАТИВНІСТЬ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ УЧИТЕЛЯ

**Справжній учитель –
не енциклопедичний словник, а Сократ.
Павло БЛОНСЬКИЙ**

Модернізація шкільної освіти перш за все висуває високі вимоги до рівня професіоналізму сучасного вчителя. Продуктивність шкільних змін суттєво залежить від особи вчителя, рівня його готовності до педагогічних інновацій, від здатності генерувати і впроваджувати в школу практику нові ідеї, нові концептуальні підходи і педагогічні технології, адекватного вибору змісту, методів і форм роботи.

У процесі інноваційних педагогічних пошуків важливо усвідомлювати, що не кожна ідея гідна негайної апробації на учнях і що рівень їхніх навчальних досягнень, стан здоров'я надто висока ціна творчого самовияву вчителя.

Сьогодні в суспільстві актуальними є нові цінності: самоактуалізація, самореалізація, самопроектування, які стали основою нової гуманістичної парадигми особистісно орієнтованої освіти.

Аналіз шкільної практики свідчить, що не кожен учитель підготовлений до інноваційної педагогічної діяльності. Головну роль грає творчий потенціал, що є основою професіоналізму сучасного вчителя. Саме особа вчителя, його професійність і готовність до креативної, нестандартної педагогічної діяльності є тією основою, що здатна урівноважувати академічну свободу – професійною відповідальністю педагога, а прагнення до творчого самовияву – об'єктивною оцінкою його наслідків.

Як ніколи є актуальними сьогодні слова К.Д. Ушинського: «Учитель живе доти, доки він вчиться. Як тільки він припинить учитися, – в ньому помирає вчитель». Кожен спеціаліст має поглиблювати і вдосконалювати свої знання. Щоб успішно вирішувати завдання, які стоять перед учителем, щоб завжди бути для учнів цікавою людиною, – треба постійно навчатися самому. Кожен учитель має активно працювати над собою, займатися самовихованням – це запорука професійного успіху. Двигуном цього процесу є бажання змінити себе і вдосконалитись.

Перш, ніж перейти до опису креативності та її впливу на продуктивність професійної праці учителя, необхідно звернутись до теоретичного огляду досвіду, накопиченого педагогічною науковою та практикою.

Особа учителя, його професійний рівень у всі часи розвитку школи і педагогічної думки хвилювалася вчених. З часів Я. Комненского, Ж. Руссо, А. Дистервега, К. Ушинського, Л. Толстого до наших днів творчість і майстерність були в центрі науково-педагогічних досліджень. Проблеми формування особистості педагога, його відповідальності за наслідки педагогічної діяльності розробляли М. Євтух, Н. Гузій, Н. Кичук, Н. Кузьміна, Л. Нечепоренко та ін.

Проблеми формування творчої особи та готовності її до творчої педагогічної діяльності досліджували В. Моляко, О. Ку-

льчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, М. Нікандров, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.

Професійні якості учителя теоретично обґрунтовані в роботах Л. Кондрашової, В. Крутєцького, О. Мороза, В. Сластионіна, О. Щербакова та ін. Успішність учительської праці вони пов'язують з педагогічними здібностями і професійно важливими якостями особистості вчителя, до яких належать: *порядність, доброзичливість, об'єктивність, самостійність, самоконтроль, оптимізм, педагогічні здібності, вимогливість*.

Ці якості підвищують продуктивність та ефективність педагогічної діяльності.

Професійна компетентність педагога – це особистісні можливості учителя, що допомагають йому самостійно та ефективно реалізувати завдання педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в практичній діяльності. **Педагогічна компетентність учителя – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.**

Дослідження шляхи формування творчої особистості та розвитку її творчих здібностей, Г. Айзенк, Д. Гілфорд, Д. Векслер, Р. Стенберг виділяли креативність як основу творчості, як вияв нестандартного підходу особи до вирішення професійних завдань та виконання професійних функцій.

Теоретичні положення про закономірності формування особистості, креативного підходу до організації освітнього процесу, забезпечення продуктивності учительської праці (А. Бойко, Л. Кондрашова, І. Кукленко-Лук'янець, І. Ладанов, С. Оберемок, В. Сластионін, Р. Хмелюк та ін.) є основою пошуків вирішення проблеми.

Незважаючи на численні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, все ще недокументованоється креативність як важливий показник професіоналізму сучасного учителя, основа його вміння і готовності творчо виконувати професійні

обов'язки, особливо – в роботі з обдарованими дітьми.

Є. Бондаревська суть педагогічного професіоналізму бачить у взаємодії педагогічної свідомості і діяльності, гармонізації знання-цінності і особового сенсу.

Н. Гузій розглядає професіоналізм педагога як складну структурну систему, що об'єднує різні компоненти в їхніх професійних взаємозв'язках, рівень виявлення якого відбувається в педагогічній діяльності та особистих уявленнях учителя.

Справедлива думка Л. Кондрашової про те, що педагогічний професіоналізм не є простою сумою знань, умінь, наочників або набором якостей особи професійної спрямованості. Він є системою інтеграційних характеристик мотиваційного, когнітивного, афективного, когнітивного компонентів і їхніх системотворчих чинників.

У структурі та змісті професіоналізму сучасного учителя все більше значення має креативність, що є сполучною ланкою між різними структурними компонентами (когнітивним, афективно-вольовим, організаційно-комунікативним), і продуктивність, що забезпечує успішність педагогічної праці. Від того, наскільки виражена креативність учителя, залежить система його поглядів, професійна позиція, його успішність як комунікатора, дипломата, стратега.

Теоретичні основи вивчення проблеми, яка нас цікавить, дозволили розглядати креативність як здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і нових продуктах діяльності, що допомагає усвідомити мінливість об'єктивної реальності в суб'єктивних образах (Л. Аджумерова, О. Даценко, В. Козленко, Л. Рожина, С. Устименко, Т. Федотова).

Джоуль Гілфорд розглядає креативність як особливу якість особи, сукупність здібностей та інших рис, які стимулюють розвиток творчого мислення. В. Дружинін вважає, що вона виявляється в різних формах актив-

ності. В. Сластионін креативністю називає здатність, що забезпечує людині можливість створювати оригінальні цінності і знаходити нестандартні рішення.

Сучасними характеристиками креативної особи учителя є: системність мислення, уміння прогнозувати і проектувати, прораховувати педагогічну ситуацію, моделювати перспективне вирішення професійно-педагогічних проблем; уміння взаємодіяти і співпрацювати в педагогічному процесі, виявляти гнучкість і динамічність поведінки; комунікативна й організаторська культура, здатність впроваджувати педагогічні інновації в професійну діяльність. Креативність є сполучною ланкою в системі цих якостей.

Формування креативності як важливої складової професіоналізму учителя відбувається в креативно спрямованій, активній педагогічній діяльності. Ю. Громіко розглядає діяльність як миследіяльність, що технологізовано, пронизана процесами, об'єднує ситуативні процеси мислення-комунікації і взаєморозуміння.

Основними механізмами утворення креативності особи є процеси рефлексії та розуміння, які створюють умови для формування нестандартних дій учителя, генерування нових ідей і вдосконалення його творчих здібностей. Рефлексія створює проблематизацію.

Ми вважаємо, що креативність допомагає учителеві подолати «функціональну неписьменність», забезпечує високу продуктивність його професійної праці. Високий і достатній закладу рівень креативності можливий, якщо педагогічний процес, методична робота школи реалізується на засадах креативності, а моделювання проблемних ситуацій і пошуку оптимального виходу з них стимулюють креативні здібності учителя, розвивають його компетентність грамотності.

**Людмила ЗЛАМАНЮК,
завідувач кафедри
природничої освіти, кандидат
педагогічних наук, доцент**

ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

1. Толерантність – це терпимість, адаптація, стійкість, припущення, приняття, розуміння.

2. Виділяються два полюси толерантності: агресія як нетерпимість і байдужість як індиферентність, або пасивна терпимість.

3. Толерантність – це морально-етична якість особистості, що характеризується здатністю людини приймати іншого у всьому його різноманітті, визнавати індивідуальність, поважати свої та чужі думки й погляди. Вона передається прагненням досягти взаєморозуміння і згоди в процесі спілкування і взаємодії методом роз'яснення і переконання.

Сфери виявлення толерантності

Толерантність – це терпіння до іншого, не схожого на тебе. Це відчуття прийняття іншої людини, інших думок, що мають право на існування. Без формування толерантності рух до цивілізованого, громадянського суспільства неможливий.

За сферами виявлення толерантності розрізняють за такими напрямками:

• **Політична толерантність** – терпимість до людей інших політичних поглядів, повага до інших політичних позицій, визнання права кожного на певні політичні орієнтації.

• **Наукова толерантність** – терпимість до інших поглядів у науці, до існування різних теорій і наукових шкіл.

• **Педагогічна толерантність** – терпимість до дітей, до учнів, уміння розуміти і пробачати їхню недосконалість.

• **Адміністративна толерантність** – уміння керувати без натиску і агресії.

• **Культурна толерантність** – повага до явищ культури, які мають цінність для інших, прийняття плюралізму смаків.

Карта толерантності

• В англійській мові **толерантність** – це готовність і здатність без спротиву сприймати особу чи річ;

• у французькій – повага до свободи іншого, його думки, поведінки, політичних і релігійних поглядів;

• у китайській – вияв великудушності щодо інших;

• в арабській – процесня, поблажливість, м'якість, співчуття, прихильність, терпіння;

• у персидській – терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення.

Довідковий матеріал

A. Фундаментальні принципи толерантності

• Різноманітність людей прикрашає із загаюче життя.

• Конфлікт – це нормальний процес, який треба вміти вирішувати конструктивно.

• Для демократії важливими є соціальна відповідальність і здатність кожної людини свідомо застосовувати моральні норми під час ухвалення особистих і суспільних рішень.

B. Риси толерантної особистості

1. Прихильність до інших

2. Поблажливість

3. Терпіння

4. Почуття гумору

5. Чуйність

6. Довіра

7. Альтруїзм

8. Терпимість до відмінностей

9. Уміння володіти собою

10. Доброзичливість

11. Уміння не засуджувати інших

12. Гуманізм

13. Уміння слухати

14. Допитливість

- знайомитися з іншими культурами
- спілкуватися з представниками інших культур
- поліпшити самоконтроль
- розвинути в собі уміння мовчання/слухати
- співпереживати
- не «зациклюватися»
- не оцінювати

Основи толерантної педагогіки

Поняття «педагогіка толерантності» вміщує:

1) формування толерантного простору навчального закладу, що характеризується єдністю всіх суб'єктів освітнього процесу і форм організації їхніх стосунків, які, з одного боку, є основним компонентом педагогічної етики, а з іншого – основою, зразком етичного виховання учнів;

2) культура спілкування як діалог, взаєморозуміння, співпереживання, відчуття партнерства;

3) синергетичне мислення, що дозволяє приймати широкий спектр особистих якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини;

4) особистісно зорієнтований підхід в освітньому процесі, основою якого є суб'єкт-суб'єктні стосунки в системі «вчитель-учень».

Основні принципи педагогіки толерантності:

• принцип довірливої співпраці – встановлення у навчальному закладі стосунків взаєморозуміння і взаємної вимогливості між усіма учасниками освітнього процесу;

• принцип екології взаємостосунків – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату у навчальному закладі як основи формування толерантного простору;

• принцип правознавства – формування відчуття власної гідності, самоповаги, пошані до інших, незалежно від соціального статусу, національності, раси, релігії;

• принцип творчості – забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних стосунків і аналізу ситуацій взаємодії.

Орієнтовні форми діяльності

навчального закладу

• Викладання фахультативних курсів «Основи правових знань», «Етика», «Культура спілкування».

• Заняття з практичним психолого-гігієнічними методами для учнів, вчителів, батьків з проблемами «Конфлікти».

• Діяльність шкільної громадської організації за напрямками:

- Лідер
- Школа демократичної культури
- Дитячий орден милосердя
- Екологія і діти
- Світ врятується красою

• Загальношкільні конкурси віршів, плакатів, малюнків, творів, фотографій до Міжнародного дня толерантності (16 листопада).

• Класні години, анкетування, диспути, інші заходи на тему «Риси толерантної особистості».

• Робота шкільної бібліотеки (бібліотечні уроки, виставки книг) за темою «Толерантність».

• Постійні науково-практичні семінари для вчителів з методик, форм, прийомів розвитку Школи толерантності.

• Робота творчої групи вчителів з питань упровадження інтерактивних форм виховання учнів.

• Консультування батьків, анкетування учнів.

• Засідання методоб'єднань класних керівників, вчителів-предметників, педагогічні ради щодо створення у школі толерантного простору.

Розвиток толерантної культури педагогів

У нашому суспільстві поки що недостатньо розвинена психологічна і самотолерантна культура, оволодіння

Поняття толерантності в освіті не нове, ми багато разів з ним зустрічаємося і в педагогіці, і в психології. Не слід забувати, що спілкування через розуміння, діалог, співпрацю є необхідним елементом педагогічної діяльності.

Впевнені, що тільки через доброзичливе ставлення до людей, через прийняття різноманітності, яка виявляється у всьому, людина може одержати істинне задоволення від спілкування і життя. Без цього ніякі знання, методи і прийоми не допоможуть розвинуті в собі толерантну особистість, а отже, навчити толерантності інших.

якою дозволяє людині зберегти психічне здоров'я, краще розбиратися в собі, своїх проблемах і стосунках, виходити з психологічних криз, стресів, конфліктних ситуацій самому і допомагати іншим, створюючи психологічно комфортні умови для життя і професійної діяльності.

Реальність свідчить, що педагоги частіше демонструють адаптивну модель поведінки, основою якої є стандартизація внутрішнього світу, підпорядкування зовнішнім обставинам у вигляді виконання соціальних вимог, домінування консерватизму, авторитаризму, умовностей і формально-інструктивних розпоряджень. Все це призводить до переважання негативної оцінки себе та інших, невпевненості.

Альтернативою може служити модель професійного і особистісного розвитку педагогів, чинником якої є внутрішнє толерантне середовище особистості, її активність, потреба в самореалізації, упевненість в собі, адекватна самооцінка, емоційна гнучкість.

Толерантна культура педагога включає реалізацію принципів педагогіки толерантності в професійному і особистому спілкуванні, діяльності і самосвідомості.

Оскільки в психологічній культурі існують три основні компоненти толерантної культури людини: самопізнання і самооцінка; пізнання інших людей; уміння управління своєю поведінкою, емоціями, спілкуванням, то програма підвищення толерантності педагогів має бути спрямована на розвиток зазначених умінь і навичок.

Програма підвищення толерантної культури педагогів

Мета програми: розвиток толерантної культури, професійної самосвідомості і формування Я-концепції педагога.

Програма включає: когнітивний, емоційно-вольовий (аффективний) і поведінковий компоненти.

Програма націлена на вирішення таких завдань:

- розвиток здібності до самоналізу, самопізнання;
- формування навичок ведення позитивного внутрішнього діалогу з собою;

- корекція самооцінки;
- формування професійно важливих якостей: емпатії, рефлексії, прийняття себе та інших;

- розвиток емоційної стійкості і гнучкості.

Загальна структура заняття за програмою:

- складання переліку комунікативних і загальнопедагогічних проблем з позиції толерантності;

- виявлення актуального рівня психологічних знань, умінь, навичок;

- формування індивідуального замовлення на навчання;

- отримання інформації про прийоми і техніку сприйняття, пізнання, розуміння, самоаналізу, самоконтролю;

- вирішення ситуативних завдань;
- участь у психологічних тренінгах, іграх;
- апробація психологічної техніки;
- підбиття підсумків, формулювання висновків;
- проектування подальшого розвитку.

План дій передбачає проведення:

- семінарів, дискусій, лекцій з питань підвищення інформаційно-психологічної підготовки педагогічних працівників;
- «круглого столу» з проблеми «Формування толерантного простору навчального закладу»;
- дослідження рівня толерантності педагогів (самодіагностика);
- тренінгу «Толерантність як основа коректного, безконфліктного спілкування»; ділових ігор; педагогічних рад.

Технології профілактики педагогічної агресії

Толерантність необхідна для спілкування, співдружності та є основою формування культури миру в сім'ї, громаді, суспільстві. Антиподом толерантності є агресія, насилля, жорстокість.

Напередодні нового навчального року доцільно розглянути проблему профілактики агресивної поведінки педагогів.

Агресія як професійно обумовлена деформація особистості вчителя – це деструктивна поведінка, що виявляється в порушенні професійно-етичних норм взаємодії педагога та учнів.

Агресія вчителя може мати як активний характер, так і пасивний або непрямий. Стратегія професійної поведінки тісно пов'язана з емоційним станом учителя. Негативні емоції, що переживаються ним, часто викликані ставленням до професійної діяльності, її мотиваційно-цінністю, соціально-професійним та іншими аспектами. Відповідно до активності професійної поведінки і характеру емоцій, що переживаються агресивним учителем, можна виділити сім типів агресії педагога:

1. **Імпульсні дії** – це фізичні дії вчителя у стані афекту, дії щодо учнів або навколоїшніх предметів, що підмінюють реальній об'єкт агресії. У навчальних закладах такий тип зустрічається зрідка, проте його вплив на розвиток особистості учнів є найбільш деструктивним.

2. **«Ворожжі» вислови** – це вербална форма виявлення гніву, що виявляється в грубому висловлюванні щодо учнів. Цей тип агресії педагогів впливає на моральний розвиток школярів і є найбільш поширеним.

3. **Конфронтація** – це протистояння, що виявляється у відчуженні від учнів в процесі уроку, у відмові від виконання необхідних професійних завдань. Вона може виникати внаслідок конфлікту, а також – внаслідок втрати мотивації до роботи, професійної втоми.

4. **Домінантність** виявляється в демонстрації влади і непохитного авторитету вчителя, у висуванні жорстких вимог до учнів, у застосуванні системи покарань і в неадекватно низькій оцінці навчальної діяльності. Домінантність – основа авторитарного стилю педагогічної взаємодії.

- не допускайте розходження між словом і ділом;
- не порівнюйте дитину з іншими дітьми.

Правило 4. Не влаштовуйте дитині «розборку» при інших. Скажіть їй все наодинці.

Правило 5. Майте мужність визнати свою неправоту і, якщо потрібо, – вибачтеся.

Правило 6. Ніколи не критикуйте особистість, а давайте оцінку тільки негативному вчинку (не «ти – поганій», а «ти погано вчинив»).

Правило 7. Ніколи не «воюйте» з дітьми: якщо вам і вдається наполягати на своєму, то діти відплатять вам своєю упертістю і бездіяльністю.

Післямова

Шановні колеги! Проблема толерантності є завжди актуальну. Ситуація в країні потребує розмови про це. Ми всі в напружені, схильовані, роз'єднані, протиставлені один одному! Висловлюємося про всіх і про все. Коментуємо, аналізуємо те, чого не розуміємо. Тішімося своєю «політичною передбачливістю».

Свого часу філософ Григорій Померанц писав, що зло починається з піни на губах ангела, який воює за країну долю. Та хто ж сьогодні слухає філософії??

Руйнівним чинником суспільного життя нині став пересуд. А лихослів'я, балаки, наклепи, «ярлики» – своєрідними «мотторчиками» суспільного життя. «Чи ж можемо бути байдужими?» – зворушені запитуємо ми.

Проте, не бути байдужими – це зовсім про інше. Не бути байдужим – це означає більше любити своїх дітей, роботу свою, не сіяти зло у відповідь на зло, не допустити втрати любові і доброти, які є в кожному серці. Постілкуватися з дитиною, яка «занурилася у комп'ютер», поїхати на гостини до батьків, допомогти однокім стареньким сусідам, підтримати колегу, у якої хворіє дитина...

Виявляється, що «мітингувати», «розмови розмовляти», боротися «взагалі» – це легко, а любити, підтримати, прийняти і зрозуміти кожного – це так важко!

Ми змінимо світ лише тоді, коли самі «стишимось», заспокоїмося, звільнемося від злобливості, не будемо засуджувати і возвеличуватись. Припинимо створювати

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Серед головних чинників у глобальному вирішенні екологічних проблем – не лише робота фахівців з охорони довкілля, а й спеціальна система екологічної освіти. Екологічна освіта має універсальний, міждисциплінарний характер, тому вона має стати складовою до змісту всіх форм загальної освіти.

Нині термін «екологічна психологія» застосовують у науковій літературі для визначення кількох близьких, але не тотожних галузей досліджень: психологічної екології, психології довкілля, екологічного підходу в психології і власне екологічної психології (психології екологічної свідомості), що мають самостійні предмети досліджень, свої завдання і методологічні особливості.

Предметом дослідження в екологічній психології є екологічна свідомість в її соціогенетичному, онтогенетичному і функціональному аспектах.

Екологічна психологія має дві основні методологічні особливості, що відрізняють її від близьких галузей досліджень: по-перше, в ній вивчається взаємодія людини лише з природою, а не з усім її довкіллям; по-друге, об'єктом досліджень є не «природне середовище», а «світ природи».

В екологічній психології існують чотири основні напрямки досліджень: екологічна свідомість взагалі, а також три її підструктури – екологічні уявлення, суб'єктивне ставлення до природи, стратегія і технологія взаємодії з нею.

Екологічна психологія має такі завдання: створення технології, аналіз розвитку в процесі соціогенезу і онтогенезу, вивчення механізмів формування та функціонування, індивідуальної і групової специфіки, розробка принципів і методів діагностики в рамках кожного з чотирьох напрямків дослідження, а також завдань вивчення функцій, які можуть здійснювати взаємодію людини зі світом природи.

Суб'єктивне ставлення до природи – це суб'єктивно забарвлене відображення особистістю взаємозв'язків своїх потреб з об'єктами і явищами природи, що є чинником, який обумовлює поведінку людини.

Суб'єктивне ставлення характеризують такі базові параметри, як модальність, стійкість, широта, інтенсивність, усвідомленість, а також параметри другого рівня: емоційність, домінантність, узагальненість, когерентність, принциповість і свідомість.

Центральними параметрами суб'єктивного ставлення до природи є модальність, що є її якісною змістовою характеристикою, та інтенсивність, що є показником того, як відображені в об'єктах стосунків ті чи інші потреби особистості, і в яких галузях і на якому рівні виявляються ці стосунки.

Виділяють два типи модальності: об'єктивно-прагматичний, суб'єктивно-непрагматичний. За сферами прояву ставлення виділяють чотири компоненти інтенсивності: перцептивно-афективний, когнітивний, практичний і вчинковий.

На засадах параметрів модальності та інтенсивності в екологічній психології розроблена

Екологічну кризу породжує не лише технічний прогрес, а й панівна антропоцентрична екологічна свідомість. Для її подолання необхідно сформувати екологічну свідомість екоцентричного типу.

Взаємодія з природою має великий психолого-педагогічний потенціал, який необхідно використовувати в процесі екологічної освіти, завдяки чому він стає чинником формування і розвитку особистості.

психологічна типологія суб'єктивного ставлення до природи.

У суб'єктному сприйнятті світу природи виділяють три аспекти: а) гносеологічний – чи вважає сприймач щось у світі як суб'єкт; б) інсталяційний – чи стосується сприймача як суб'єкта; в) функціональний – відкривається сприймачем як суб'єкт.

При аналізі зasadничого аспекту розглядається, чи є щось у світі для сприймача суб'єктом відповідно до його системи уявлень.

При аналізі установочного аспекту розглядається, чи торкається до сприймача щось у світі як до суб'єкта, чи сформована у нього щодо цього об'єкта чи явища світу «суб'єктивна установка».

При аналізі функціонального аспекту розглядається, чи виконує щось у світі щодо сприймача суб'єктивно суб'єктні функції і чи рефлектиються вони сприймачем.

Специфіка суб'єктного сприйняття природних об'єктів полягає в тому, що сприймач сам надає їм суб'єктності. Це може відбуватися на основі анімізації, антропоморфізації, персоніфікації і суб'єктивізації.

Найважливіше значення серед цих механізмів має суб'єктивізація – процес і результат наділення об'єктів і явищ світу здатністю здійснювати специфічно суб'єктні функції, внаслідок чого вони відкриваються сприймачу як суб'єкти.

Найважливішу роль у формуванні суб'єктивного ставлення до природи грають психологічні релізери. Психологічний релізер – це специфічний стимул, пов'язаний з природним об'єктом, що визначає напрямок і характер формування суб'єктивного ставлення до нього.

У рамках перцептивного канала діють природні психологічні релізери: візуальні, аудіальні, тактильні, нюхово-смакові та поведінкові (вітальні).

Механізмом обробки візуальних, аудіальних, тактильних, нюхово-смакових психологічних релізерів є емоційний тон відчуттів.

Результатом дії механізмів перцептивного канала є потяг особистості до природних об'єктів.

У рамках когнітивного канала має зміст природні психологічні релізери: ієрархічна структура. Її характер залежить від двох факторів: особливостей сприйняття людини і особливостей самого природного об'єкта.

До трансакнальних механізмів обробки психологічних релізерів належать загальні перцептивні механізми (або настановні ефекти): «ефект первинності», «ефект нового» і «ефект ореолу», а також екологічні настанови особистості.

Екологічні факти як психологічні релізери когнітивного каналу – це специфічна вербальна інформація екологічного характеру, визначальний напрям, характер формування суб'єктивного ставлення до природного об'єкту, дія якої обумовлена її можливістю надавати лабілізуючий вплив на систему уявлень особистості про світ.

Виділяють чотири типи екологічних фактів: надорганізмені, організмені, внутріорганізмені і молекулярно-клітинні.

Механізмом обробки соціальних психологічних релізерів є емоційна реакція, механізмом обробки екологічних фактів – лабілізація та емоційна оцінка.

Специфічним механізмом, що діє в рамках когнітивного каналу, є інтелектуалізація емоцій, завдяки чому відбувається зміна стосунків, виявленіх у емоційних реакціях, на все більшому усвідомленні інтелектуалізованих стосунків, які не втрачають при цьому свою емоційну насыщеність.

Результатом дії механізмів когнітивного каналу є інтерес особистості до природних об'єктів.

Існують чотири основні типи діяльності з природним об'єктом, що визначають характер формування модальності суб'єктивного ставлення: а) використання всього природного об'єкта або його частини як якого-небудь «корисного продукту», при цьому припиняється подальше існування цього об'єкта природи; б) використання частини природного об'єкта або продуктів його життєдіяльності, але при цьому сам об'єкт природи існує далі; в) використання такої функції природного об'єкта, яка є «корисним продуктом», при цьому не припиняється існування ні природного об'єкта в цілому, ні окремої його частини; г) невикористання природного об'єкта як «корисного продукту».

Механізмами обробки психологічних релізерів щодо практичного каналу є рефлексія, совість і раціоналізація.

Наслідком дії механізмів практичного каналу є схильність особистості до взаємодії з природним об'єктом.

Система психологічних релізерів має ієрархічну структуру. Її характер залежить від двох факторів: особливостей сприйняття людини і особливостей самого природного об'єкта.

До трансакнальних механізмів обробки психологічних релізерів належать загальні перцептивні механізми (або настановні ефекти): «ефект первинності», «ефект нового» і «ефект ореолу», а також екологічні настанови особистості.

Для дошкільного віку – когнітивний суб'єктивно-прагматичний тип;

для молодшого шкільного – когнітивний суб'єктивно-непрагматичний;

для старшого підліткового – практичний об'єктивно-прагматичний;

для юнацького, загалом, – перцептивний суб'єктивно-непрагматичний.

Виділяють два «кризових періоди»: молодший шкільний вік і старший підлітковий вік, коли

відбуваються переходи між епохами у розвитку об'єктивно-суб'єктивного характеру модальності. Їх супроводжують також переходи між прагматичною і непрагматичною модальностю. Саме в ці періоди «нестабільність» відбувається і переструктурування компонентів інтенсивності.

Проблеми екологічної освіти перебувають в центрі уваги міжнародної спільноти. Стратегічним напрямком вирішення екологічних проблем ЮНЕСКО вважає створення мережі освіти, що передбачає піднесення екологічних питань у центр всіх навчальних програм: від дитячих дошкільних установ і до ВНЗ, підготовку вчителів та управлінського апарату.

В Україні, з XVIII ст. і до 20-х рр. ХХ ст., окрім екологічної питання розглядалися в рамках викладання природознавства. Потім інформація екологічного характеру повідомлялася школярам, переважно у зв'язку з навчанням їх основам сільськогосподарського виробництва. Із 1930-х рр., екологічна просвіта здійснювалася в процесі біологічної освіти школярів. Наприкінці 1990-х рр. під впливом об'єктивних чинників почалися наукові дискусії про подальші стратегії вітчизняної екологічної освіти, пошук нетрадиційних підходів.

Екологічна психопедагогіка – це методологічний напрям на підходах, в рамках якого розробляються критерії відбору змісту, а також підходи до створення принципів, методів і форм екологічної освіти.

Метою екологічної освіти є формування екологічної особистості, яка має екоцентричний тип екологічної свідомості.

Загальним завданням екологічної освіти є формування екологічної свідомості особистості. Вона конкретизується на рівні трьох основних завдань екологічної освіти: а) формування адекватних екологічних уявлень; б) формування ставлення до природи; в) формування системи умінь і навичок (технологій) взаємодії з природою.

У сфері формування екологічних уявлень зміст екологічної освіти базується на таких основних положеннях: а) складність системи внутрішніх взаємозв'язків у природі; б) енергетичний обмін між техносferою і біосferою, в) світ природи як духовна цінність, г) взаємозв'язок природних умов і розвитку суспільства. Зміст екологічної освіти в сфері формування екологічних уявлень спрямовано на стимуляцію психологічної причетності особистості до світу природи.

У сфері формування суб'єктивного ставлення до природи змістом екологічної освіти є розвиток цього ставлення у школярів. Критерієм сформованості ставлення до природи є високі показники всіх параметрів. Найбільше педагогічне значення має формування суб'єктивної модальності ставлення до природи.

У сфері формування стратегій і технологій екологічної діяльності змістом екологічної освіти є оволодіння школярами вміннями та навичками: а) естетичного освоєння природних об'єктів, б) отримання наукової інформації про

світ природи, в) взаємодії з природними об'єктами в умовах антропогенного середовища, г) природокористування у природному середовищі, д) природоохоронна діяльність. У процесі вивчення цих технологій формуються непрагматичні стратегії екологічної діяльності.

Головним методологічним принципом екологічної психопедагогіки є відповідність педагогічного процесу екологічної освіти психологочному процесу формування екологічної свідомості.

Класифікація методологічних принципів в екологічній психопедагогіці базується на теорії можливостей Джеймса Гібсона, де виділяються дві групи принципів: організації стимулів і організації екологічної діяльності.

До принципів організації стимулів належать: принцип комплексності стимульного впливу, принцип орієнтації на актуалізуючий потенціал стимулів, принцип орієнтації на сенситивність до стимулів. До принципів організації екологічної діяльності належать: принцип гетерогенності, принцип, що формує спрямованості, принцип індивідуальної психологічної адекватності. Загальним принципом є принцип гетерогенності об'єктів.

У відповідності з трьома підструктурами екологічної свідомості виділяють три групи методів, в основі якої — той чи інший методологічний принцип, який регулює конструювання та використання цих методів. Принцип формування думок-мислеобразів регулює використання методів, що формують систему екологічних уявлень; принцип суб'єктивізації — суб'єктного ставлення до природних об'єктів; принцип коактивності зі світом природи — стратегії і технології екологічної діяльності.

До методів формування екологічних уявлень належать методи: екологічної лабілізації, екологічних асоціацій, художньої презентації природних об'єктів та ін. До методів формування суб'єктивного ставлення до природи належать методи: екологічної ідентифікації, екологічної емпатії, екологічної рефлексії тощо. До методів формування стратегій і технологій взаємодії з природою належать методи: екологічних експекцій, ритуалізації екологічної діяльності, екологічної турботи тощо.

Процес формування екологічної свідомості особистості має три етапи: а) лабілізації; б) освоєння адекватних екологічних технологій; в) суб'єктивізації природних об'єктів.

Екологічна свідомість — це індивідуальна і колективна (супільні) здатність усвідомлювати нерозривний зв'язок кожної людини і всього людства з цілісністю і відносною незмінністю природного середовища існування людини, усвідомлення необхідності використання цього розуміння у практичній діяльності, вміння і звичка діяти щодо природи, не порушуючи зв'язок і колообіг природного середовища, сприяти їхньому поліпшенню для життя нинішнього і майбутніх поколінь людей. І саме це має бути на передовому плані системи формування екологічно і соціально компетентної та психологічно зрілої особистості сучасної людини.

Марія ГРИГОРОВА, доцент кафедри природничої освіти, кандидат біологічних наук

РОЗВИТОК СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Одним із необхідних елементів управління освітою є моніторинг, що досліджує діяльність освітньої системи та надає інформацію про ефективність управлінських рішень. Саме моніторинг як модернізована функція педагогічного менеджменту може вирішити проблему керованості змінами в процесі реформування освіти й підвищення відповідальності за якість освіти кожного з учасників навчального процесу.

В нашій області постійно відбувається моніторинг рівня навчальних досягнень учнів загальноосвітніх навчальних закладів з базових і профільних дисциплін; досліджуються результати державної підсумкової атестації та динаміка отримання атестатів з відзнаками, результати зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників та результати участі школярів у предметних учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах; відбувається вивчення потреб і резльтативності післядипломної педагогічної освіти педагогів. Загальноосвітні навчальні заклади беруть участь у міжнародних («TIMSS», «PISA») та державних моніторингових дослідженнях (інклюзивна освіта, превентивна освіта, застосування ІКТ, якість знань з предметів природничо-математичного циклу, якість знань за підсумками початкової та основної школи, якість профільного навчання тощо).

Із 2004 року видаються щорічники «Освіта Дніпропетровщини в цифрах і фактах», з 2009 року — «Результати зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників Дніпропетровської області». Питання якості освіти висвітлюються на шпалтах обласних і національних педагогічних видань.

Потребу у единому всеосвіжному комплексному підході до процедур і критеріїв оцінювання, враховуючи постійні зміни вимог до діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, педагогічних кадрів, досягнень учнів, стану їхнього здоров'я, науково-методичного, кадрового, фінансового забезпечення, психолого-педагогічного супроводу освітніх нововведень, відчувають усі учасники освітнього процесу.

Тому до регіональної програми «Освіті Дніпропетровщини — нові стандарти» включений компонент «**Регіональна система оцінювання якості освіти**».

Узгоджено план-графік основних заходів моніторингових досліджень, визначено основні рівні, об'єкти і напрями моніторингу. Наразі відбувається розробка критеріальної бази системи оцінювання якості освіти за напрямками модернізації. Кожен із учасників освітнього процесу області може долучитись до обговорення критеріїв якості регіональної освіти. Для цього слід відвідати сайт Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та внести свої пропозиції.

Слід зважати на те, що регіональна система оцінювання якості загальної середньої освіти у своє-

му розгорнутому стані має задовільнені такі **вимоги**:

- урахування потреб регіональної системи загальної середньої освіти, на підставі основних напрямків її модернізації;
- повнота і конкретність критеріїв оцінювання, їхня доцільність і однозначність, можливість кількісного вираження;
- циклічність в оцінюванні, додлження об'єктів моніторингу протягом усього звітного періоду;
- гнучкість, можливість зміни пріоритетів;
- дотримання моральних та юридичних норм під час добору показників і збору інформації;
- відкритість для всіх учасників освітнього процесу.

Головним напрямком модернізації освіти в Україні є впровадження профільного навчання в старшій школі.

Цілісний підхід до усвідомлення специфіки профільного навчання, що переважає в більшості європейських країн, втілені в лаконічній компетентнісній моделі профільного навчання. (Концепція профільного навчання в старшій школі, жовтень 2013 року).

Профільне навчання

— Спирається на принципи: адресність, інтеграція, практична орієнтація, науковість, варіативність.

— Досягається шляхом: вивчення спеціальних предметних блоків (базових загальноосвітніх предметів) на засадах сучасних освітніх технологій; дослідницької діяльності учнів; діалогу з вчителями; роботи з обдарованими учнями; моніторингу якості навчання.

— Дає результати: розвиток спеціальних (академічних) компетенцій; усвідомлене професійне самовизнання.

— Залежить від ресурсів: кадрових; інформаційних; технологічних; нормативно-правових; фінансових.

Сьогодні сучасні моделі профільного навчання перебувають на стадії становлення. Ефективність таких моделей, а також управлінських рішень, що ухвалюються для впровадження їх у педагогічну практику, визначаються спроможністю суб'єктів управління об'єктивно оцінювати фактичний рівень розвитку освітньої системи.

Важливого значення набуває соціально-педагогічний моніторинг якості профільного навчання як складової регіональної системи якості освіти, що допомагає своєчасно отримувати об'єктивну інформацію про результати роботи у профільній

школі та прогнозувати її подальший розвиток.

З'ясування сутності моніторингу якості профільного навчання допомагає виявити взаємозв'язок і взаємообумовленість понять: управління — моніторинг — стандарт — якість.

Втілення зазначененої стратегії спрямоване на розробку такої моделі моніторингу якості профільного навчання, яка б одночасно включала систему критеріїв, засобів і технологій управління якістю профільного навчання на всіх рівнях управління якістю освіти. Одну із таких моделей пропонуємо педагогічному загалу.

Вивчення ефективності профільного навчання

Мета, основні завдання моніторингу

— Визначення загальних тенденцій в управлінській діяльності районного / міського відділу освіти та загальноосвітніх навчальних закладів у процесі організації профільного навчання.

— Визначення якості засвоєння навчального матеріалу учнями, які навчаються у профільних класах, за підсумками участі в усіх етапах Всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін, участі у діяльності секцій МАН, конкурсах, турнірах, змаганнях, за підсумками зовнішнього незалежного оцінювання.

— Відповідність обраного профілю і вибору майбутньої професії.

— Залежність якості профільного навчання від організаційно-педагогічних умов.

Інструментарій моніторингу

— Вивчення діяльності загальноосвітніх навчальних закладів щодо організації профільного навчання.

— Самоаналіз роботи районного / міського відділу освіти, методистів Р/М/МК щодо організації форм і методів методичної роботи з педагогами, які працюють у профільних класах.

— Анкетування респондентів.

— Аналіз статистичної інформації.

Суб'єкти моніторингу

— Управлінські органи та методичні служби районного / міського рівня.

— Загальноосвітні навчальні заклади.

Об'єкти моніторингу

— Умови функціонування та розвитку профільного навчання.

— Освітні процеси.

— Освітні результати.

Функції моніторингових груп міського / районного рівня

— координація;

— агрегація;

— аналіз;

— створення бази даних;

— створення інструментарію;

- підготовка фахівців;
- інформування про результати моніторингу.

Функції моніторингових груп обласного рівня

- Узагальнення інформації.
- Визначення як позитивних, так і негативних чинників, що впливають на якість профільного навчання.

— Підготовка звіту, рекомендацій щодо покращення якості профільного навчання (виявлення залежності якості профільного навчання від різних організаційно-педагогічних умов). Конкретизація завдань створення необхідного організаційного, навчально-методичного, психолого-педагогічного, соціально-педагогічного забезпечення).

Три етапи проведення: підготовчий; практичний; аналітичний.

I. Підготовчий етап

Збір статистичної інформації

- Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, у яких організовано профільне навчання; відсоток від загальної кількості ЗНЗ.
- Кількість ЗНЗ, в яких організовано допрофільне навчання; відсоток від загальної кількості ЗНЗ.

— Розподіл ЗНЗ за профілями; відсоток від загальної кількості ЗНЗ, в яких організоване профільне навчання.

— Кількість учнів, охоплених профільним навчанням; відсоток від загальної кількості учнів школи III ст

- програмно-методичне забезпечення;
- відповідність матеріально-технічної бази ЗНЗ профільним напрямкам;
- результативність контролю за організацією профільного навчання;
- результативність профільного навчання, його роль у подальшій освітній та професійній кар'єрі випускника школи;
- дослідження впливу розширення мережі профільних класів на вибір учнями профільних предметів для проходження ЗНО;
- аналіз результатів ЗНО в профільній старшій школі;
- нормативно-правове забезпечення профільного навчання;
- обґрутування доцільності впровадження обраних профілів навчання;
- психологічна підтримка впровадження обраних профілів навчання;
- кадрове забезпечення профільного навчання;
- навчально-методичне забезпечення профільного навчання;
- робота з обдарованими дітьми;
- організація позакласної та позашкільної роботи в профільних класах;
- система профорієнтаційної роботи.

Обґрутування доцільності впровадження обраних профілів

- Діагностика профільних інтересів учнів.
- Вивчення освітніх запитів батьків.
- Відповідний кадровий склад.
- Відповідна матеріально-технічна база ЗНЗ.
- Аналіз залучення об'єктів соціокультурної і виробничої інфраструктури для впровадження профільного навчання.
- Аналіз організації та результативності допрофільної підготовки.

Робота психологічної служби

- Виявлення здібностей учнів для обґрутування орієнтації на профіль навчання.
- Діагностика індивідуальних особливостей школяра з погляду його готовності до успішного навчання за обраним профілем.
- Психологічна підготовка педагогічного колективу для роботи в умовах профільного навчання.

– Використання технології «портфоліо» для оцінювання індивідуальних досягнень учнів, визначення особливостей їхнього осо-бистісного розвитку.

Навчально-методичне забезпечення

- Програмне забезпечення.
- Комплектування загальноосвітнього навчального закладу необхідною науково-методичною літературою.
- Розробка дидактичних матеріалів з профільних курсів.

2. Аналіз роботи районного (міського) відділу освіти

- Наявність нормативно-правової бази з питань відповідного напряму роботи.
- Планування роботи управління/відділу освіти.

– Наявність програми з питань відповідного напряму роботи (рішення сесії, фінансовий ресурс).

– Ефективність здійснення управлінського контролю управлінням/відділом освіти з питань відповідного напряму:

- рішення сесій райрад;
- рішення виконкомів;
- апаратні наради виконкомів;
- засідання методичних рад управління/відділу освіти;
- накази управління/відділу освіти.

- Аналіз причин невиконання:
  - наказів МОН, ДОН;
  - обласних освітніх комплексних програм;
  - рекомендацій МОН, ДОН;
  - Накази управління/відділу освіти.
  - Ефективність методичної роботи.
  - Вивчення та поширення досвіду з відповідного напряму роботи.
  - Робота із засобами масової інформації, депутатами, громадськістю.
  - Діловодство (додержання мовного законодавства при оформленні документації, використання комп’ютерної техніки, електронної пошти, Інтернету).
  - Аналіз мережі профільних навчальних закладів.
  - Аналіз мережі профільних класів.
  - Аналіз упровадження різних напрямків профілізації.
  - Реальний стан і перспективи створення освітніх окружів.
  - Організація контролю за впровадженням профільного навчання.

Фінансування галузі з відповідного напряму роботи

Фінансовий ресурс на проведення заходів відповідного напряму роботи:

- державний бюджет;
- обласний бюджет;
- місцевий бюджет;
- залучені кошти;
- фінансування через інвестиційні проекти;
- субвенції з державного бюджету;
- субвенції з обласного бюджету;
- субвенції зі стабілізаційного фонду Кабінету Міністрів України.

Аналіз кадрового складу, який працює з цього напряму роботи.

Аналіз роботи зі зверненнями громадян з цього напряму роботи.

ІІ. Аналітичний етап

- Узагальнення одержаної інформації.
- Визначення як позитивних, так і негативних чинників, що впливають на якість профільного навчання.

– Підготовка звіту, рекомендацій щодо покращення якості профільного навчання (виявлення залежності якості профільного навчання від різних організаційно-педагогічних умов. Конкретизація завдань щодо створення необхідного організаційного, навчально-методичного, психологічно-педагогічного, соціально-педагогічного забезпечення).

– Інструментарій моніторингу становлення та розвитку профільної старшої школи.

Підсумок

Використання результатів моніторингу навчальних досягнень, особистісного розвитку, професійних інтересів і схильностей учнів, умов для забезпечення ефективного профільного навчання, результатів моніторингу освітнього середовища допоможе здійснити своєчасну, необхідну корекцію професійної орієнтації учнів і стане реальною основою управління якістю освіти в умовах профільного навчання.

Любов СИТНИК,
старший викладач кафедри філософії випереджаючої освіти та управління інноваційним розвитком;
Інна СОТНІЧУК,
методист лабораторії моніторингу якості освіти та зовнішнього оцінювання

ДОІППО. Методичні рекомендації

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА ОБЛАСНОМУ РІВНІ

Сталість розвитку суспільства в інформаційну епоху залежить від рівня розвитку відповідальності морального характеру науки як соціального інституту. Альберт Ейнштейн зазначав, що подальший розвиток людства буде залежати від його моральних засад, а не від рівня технічних досягнень. Моральним партнером людини внутрішньою цінністю є природа. Внутрішня цінність – це прагнення будь-якого живого організму до життя, до продовження існування, до розмноження. Саме той, хто має

моральний статус, власне благо, моральні права, гідність тощо, може вважатися моральним партнером. Звертаючись до поняття відповідальності, зазначимо, що відповідальність – це не лише частина людського індивідуума, а одна з фундаментальних антропологічних констант; здатність особистості відповідати за скосне перед природою, перед суспільством, перед собою (своєю совістю); в деяких системах світогляду, зокрема – в релігійному, перед Богом (Абсолютом, Ідеалом, Логосом тощо). Чим більше позивачів, які вимагають відповіді з людини, тим краще.

за вибором, предметів, пов'язаних зі сталим розвитком людства, області, спільноти; інші інтегрують принципи сталого розвитку у свої предмети, позакласну, позашкільну діяльність, створюючи систему «наскрізного навчання».

Цього року японські міста Нагоя і Онайма будуть приймати Всесвітню конференцію ЮНЕСКО з освіти в інтересах сталого розвитку.

Нагадаємо, що Організація об'єднаних націй оголосила десятиліття 2005–2014 рр. Декадою освіти в інтересах сталого розвитку. У 2005 році у Вільнюсі була ухвалена Стратегія Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку, покликана заохочити держави до розвитку і включення освіти в інтересах сталого розвитку (ОСР) до своїх систем формальної освіти в рамках усіх відповідних навчальних дисциплін, а також до неформальної освіти і просвіти. Серед завдань Стратегії – «опанування педагогами знань, що допомагають включити питання сталого розвитку в предмети, які вони викладають; забезпечення доступності навчальних засобів і навчально-методичних посібників з ОСР».

У широкому сенсі головна мета освіти для сталого розвитку – сприяння становленню всеобщо освіченої, соціально активної особистості, яка розуміє нові явища і процеси суспільного життя, має систему поглядів, ідейно-моральні, культурні й етичні принципи, норми поведінки, що забезпечують готовність до соціально-відповідальної діяльності і безперервної освіти в мілітивому світі.

Актуальним це питання є і для нашої області, адже з поширенням експериментальної програми «Випереджаюча освіта для сталого розвитку» серед навчальних закладів регіону – з підвищенням інтересу до неї адміністрацій, педагогічних колективів навчальних закладів з'являється необхідність розробки і поширення науково-методичних матеріалів з питань сталого розвитку, узагальнення досвіду експериментальних шкіл. У кожного навчального закладу свій шлях, свої напрацювання: одні діють через введення факультативних курсів, спецкурсів, курсів змінної політики управлінням дорослих і дітей,

Очевидним є той факт, що не існує однозначного універсального «рецепту» ефективної реалізації задач ОСР. Кожна школа має свій шлях зачленення дітей і молоді до лав прихильників світогляду сталого розвитку.

Все більше педагогічних працівників усвідомлюють, що освіта для сталого розвитку – це не новий предмет в навчальному плані, що розповідає дітям про стадії розвитку в освіті. Учителі переходить від передачі знань до створення умов для активного пізнання й екстраполяції – шляхом отримання практичного досвіду щодо життя за принципом «тут і зараз». Учні не пасивно засвоюють інформацію, а здобувають її через активний пошук, критичне осмислення, використання на практиці, спілкування і діяльність. Навчальний заклад змінює політику управлінням колективом дорослих і дітей,

використання ресурсів, організації взаємодії з місцевою громадою. Безумовно, що ці завдання потребують комплексного, «наскрізного» підходу і вдосконалення усіх аспектів шкільного життя.

У рамках будь-якого навчального предмета та організації виховної роботи можливо **використовувати такі змістові лінії ОСР:**

- взаємозв'язки суспільства, економіки і природи;
- громадянськість, права, обов'язки і відповідальність людини;
- потреби і права майбутніх поколінь;
- культурне, соціальне та біологічне різноманіття;
- якість життя, рівність прав і соціальна справедливість;
- розвиток у рамках можливостей екосистем;
- майбутнє, що можна спрогнозувати і неможливо передбачити.

На початку експерименту, щоб допомогти окреслити шляхи реалізації ОСР навчальним закладам і очевидності динаміки перебігу експерименту, було запропоновано використати індикатори, які були розроблені й апробовані колегами із Санкт-Петербурга. Для кожного індикатора були визначені конкретні показники, що поступово, поетапно характеризують ситуацію за різними аспектами освітнього процесу, управління, використання ресурсів. В основі кожного індикатора – ключові ідеї та принципи ОСР. Система індикаторів допомагає в динаміці побачити, проаналізувати, проконтролювати і скоригувати процес переходу закладу до школи сталого розвитку на кожному з етапів (підготовчому, формувально-моделювальному, узагальненню) в таких галузях:

освітній процес:

- школільна концепція,
- освітня програма,
- особистісно орієнтоване навчання,
- технології та методи викладання,
- виховна робота і неформальна освіта;

освітнє середовище:

- предметне освітнє середовище,
- пришкільна ділянка,
- доступність освітніх ресурсів для дітей;

соціальне партнерство:

- взаємодія з місцевими організаціями самоврядування (на рівні району, міста; доручення для прийняття рішень),
- роль школи в місцевій громаді,
- участь в соціальному житті мікрорайону,
- роль місцевої громади в освітньому процесі школи,
- інтеграція школи до світової спільноти;

управління:

- школільна рада,
- планування й управління повсякденним життям,
- освітній моніторинг,
- підвищення кваліфікації та обмін інформацією;

ресурси:

- мінімізація відходів,
- економія ресурсів,
- вибір матеріалів та обладнання тощо.

Наближаючись до третього, – завершального, етапу експерименту, варто – через вибір відповідних індикаторів – проаналізувати поточну ситуацію, переглянути обрані напрямки, виокремивши найбільш актуальні й органічні в умовах конкретного закладу; зосередитися на одному чи декількох індикаторах, спланувати дії з покращенням ситуації. Все це може бу-

ти оформлено як проект, зорієнтований на отримання додаткових коштів.

Освіта для сталого розвитку включає в себе майже усі напрямки і питання освіти, що при правильному підході сприятиме об'єднанню зусиль і чіткому баченню мети і завдань в одному напрямі. Підходи в ОСР відповідають нагальним викликам сучасності, потребам дітей; мають великий потенціал для розвитку і вдосконалення майстерності кожного вчителя як на регіональному рівні, так і в загальнодержавному, планетарному масштабі.

Науково-методичним підґрунтам ОСР є:

- метод пріоритету моральних цінностей, що забезпечує готовність до морального вибору з екологічно- і соціальнообґрунтованих позицій як передумови соціальної трансформації;
- навчання через досвід і співробітництво;
- проблемне навчання;
- урахування різноманіття в стилях пізнання – в індивідуальних способах обробки інформації про довкілля;
- розвиток навичок стратегічного та індикативного планування, стратегічного маркетингу (як метода обліку різноманітних потреб усіх секторів суспільства, різних соціальних груп);
- отримання досвіду управління проектами – соціально-важливими, практично зорієнтованими, технологічними, які покликані досягти відчутних позитивних змін стану соціо-природно-економічних систем.

Також до науково-методичних основ ОСР належать:

- урахування передових технологій і досягнень науки;
- навчання через проектну діяльність – як реальну, так і змодельовану;
- сприяння формуванню стратегічного бачення;
- формування навичок участі учнів в ухваленні рішень з питань розвитку школи і місцевої спільноти;
- «непряма освіта» (Симона Серраї, Стефано Веккастріні) – акцент робиться не на тому, що говорить учитель учніві, а на створенні умов, коли учень сам «вибирає» із викладеного матеріалу шляхом аналізу ситуації, вивчення проблеми цільової інформацію і робить необхідні висновки. Важливо передумовою цього метода є мотивація учня. (Тотож педагогіці емпурменту).

Наразі важко визначити, яким шляхом краще піти: через введення навчальних спеціальних курсів чи їхнього компонента в усі предмети. Проте вже перші результати експерименту демонструють ефективність будь-яких практик за умови усвідомлення, прийняття підколективами, учнями, громадою самої ідеї. У перспективі – переорієнтація усієї системи вітчизняної освіти.

Безперечно, **освіта для сталого розвитку є міжпредметною галуззю знання**, до складу якої входять: природничо-наукові, соціальні, економічні дисципліни, системні науки, а, з іншого боку, це – процес навчання, виховання, саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, орієнтування на становлення критично мислячих, духовноспроможних, соціально активних громадян, які в своїх діях керуються принципами екологічної етики і постматеріальними цінностями; які прагнуть отримати знання

про довкілля, виявляючи турботу про його стан; які самостійно і колективно сприяють вирішенню існуючих і запобіганню нових соціальних, економічних, екологічних проблем.

Робота у напрямку сталого розвитку на базі шкіл, інших освітніх і культурно-просвітницьких закладів має привести до перетворення таких закладів у «центри сталого розвитку місцевих спільнот».

Важливим чинником досягнення ефективності освітнього процесу в інтересах сталого розвитку є основана – змістово та ідейно – особистість педагога. Наведемо перелік тих характеристик педагогічного працівника, який сприймає стадий розвиток не формально, а як крок до радіснішого і безпечнішого майбутнього. Перш за все, такий учитель має бути прихильником сталого розвитку, ентузіастом і просвітителем, взірцем для інших. Важливо знати особливості місцевої спільноти, території з історико-культурного, економічного, соціального і екологічного погляду; вміти відрізняти необхідну інформацію від надлишкової, не перевантажувати свої виступи зайвою інформацією; мати операторські навички, уміти зацікавити, захопити перспективою застосування знань відповідно до принципів сталого розвитку.

Зростання популярності інтегрованих уроків у навчально-виховному процесі, при всій складності таких занять, продиктоване саме необхідністю демонстрації холістичної, системної картини життя і є одним з аспектів «наскрізного навчання». Правильно продуманий і підготовлений урок має велику цінність, ефективність і дуже подобається дітям. Органічно в цю концепцію вписується таке нововведення сучасної методики, як *інтегрований урок*.

Важливі деталі такого уроку:

Інтеграція – це поєднання розрізнених частин, глибоке взаємопроникнення, злиття в одному навчальному матеріалі узагальнених знань з тієї чи іншої галузі.

Інтегровані уроки розвивають потенціал самих учнів, спонукають до активного пізнання навколої дійсності, до осмислення і знаходження причинно-наслідкових зв'язків, до розвитку логіки, мислення, комунікативних здібностей. Більше, ніж традиційні, вони сприяють розвитку мовлення, формуванню вміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки. Форма проведення інтегрованих уроків нестандартна, захоплива.

Структура інтегрованих уроків відрізняється від традиційних такими особливостями:

- чіткістю, компактністю, стисливістю навчального матеріалу;
- логічною взаємообумовленістю, взаємозв'язком матеріалів предметів, що інтегруються на кожному етапі уроку;
- глибокою інформативною

ємністю змісту, що використовується на уроці.

При плануванні та організації таких уроків вчитель має враховувати такі умови:

- В інтегрованому уроці об'єднуються блоки знань двох-трьох різних предметів, тому **важливо правильно визначити головну мету** інтегрованого уроку. Якщо загальна мета визначена, то зі змісту предметів беруть тільки ті відомості, які необхідні для її реалізації.
- При плануванні потрібно ретельно визначити оптимальне на-

вантаження учнів різними видами діяльності на уроці.

• При проведенні інтегрованого уроку **необхідна чітка координація** дій учителів (фахівців з різних предметів).

• У формі інтегрованих уроків **доцільно проводити уроки узагальнення**, але **інтегрованим уроком може бути будь-який урок** зі своєю структурою, якщо для його проведення залучаються знання, вміння і результати аналізу досліджуваного матеріалу методами інших наук, навчальних предметів.

• В інтегрованому уроці з декількох предметів один є провідним.

• Зазвичай, інтегровані уроки спираються на спареними і проводяться вчителями спільно.

Взаємозв'язок двох навчальних дисциплін у ме-

жах 45 хвилин має виглядати гармонійно і бути зрозумілим учням. Інтегровані уроки часто супроводжують відкриття і знахідки. Це, в певному сенсі, наукова діяльність. Особлива цінність її в тому, що **роль дослідників виконують учні**.

Уроки такого типу якнайкраще розкривають творчий потенціал педагога. Це не лише новий етап у професійній діяльності вчителя, а й чудова нагода вйти на новий рівень стосунків з класом.

Нестандартність уроку потребує великої підготовчої роботи. Почати краще з визначення проївідної мети, яка буде лейтмотивом заняття. Відповідно до мети визначається зміст уроку. Весь навчальний матеріал не треба перевантажувати зайвою інформацією.

Усі види діяльності на уроці мають відповідати ліміту навчального навантаження. Один із предметів буде домінувати, буде провідним.

Найчастіше інтегровані уроки проводять двоє вчителів, за винятком початкової школи. Хоча і в початкових класах можуть співпрацювати вчителі-предметники.

Кожен етап уроку розписується, зазначається час, потрібний для цього етапу. Учителі заздяліть продумують хід уроку і прогнозують всі можливі паузи, пов'язані з використанням наочності, роздаткового матеріалу, ТЗН. Зазвичай на інтегрованих уроках чимало навчального обладнання: від карток – до мультимедійного полотна. Вчителі працюють в парі, і навіть, якщо в якийсь момент провідну роль грає один педагог, – другий не буде останочний. Він або готується до наступного етапу, або спостерігає за роботою дітей, допомагає їм.

Наприкінці уроку всі учні мають самостійно зазначити ті міжпредметні зв'язки, заради яких і планувалося заняття. На етапі закріплення вчителі мають це побачити, тому вправи цього моменту уроку є найбільш яскравими, конкретними, придатними для індивідуальної роботи.

Можна залучати й учнів до підготовки інтегрованого уроку, заздяліть пропонуючи їм підготовтувати якесь частину нового матеріалу. Урок таким чином стає рольовим.

Часто інтегровані уроки проводяться у формі семінарів, які, відповідно, поділяються на семінар-дослідження, семінар-дискусію та «круглий стіл». Це поширене на практиці.

З досвіду білоруських колег вчителі-предметники в навчальних закладах нашої області успішно використовують кар-

точки-завдання, які допомагають поживити будь-який урок з будь-якого предмета в інтересах сталого розвитку шляхом виконання певних завдань (ситуативні, розрахункові задачі, проблемні завдання тощо), пов'язаних із темами сталого розвитку.

Це надає можливість учням, не порушуючи загальної структури уроку, не відступаючи від вивчення і засвоєння теми, зануритися в той стан, де їхня думка, бачення

СУЧАСНИЙ ДИРЕКТОР ШКОЛИ: ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стратегічна мета освіти – формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі.

Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 р., ухвалена III з'їздом педагогічних працівників, серед пріоритетів в роботі сучасних загальноосвітніх навчальних закладів визначає:

оновлення філософії, концепцій, структури, змісту, стандартів, планів і програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм і методів навчання;

оновлення змісту, форм і методів організації навчально-виховного процесу на засадах особистісної орієнтації, компетентнісного підходу;

підвищення ефективності навчально-виховного процесу на засадах впровадження досягнень психолого-педагогічної науки;

перебудову навчально-виховного процесу на засадах розвиткової педагогіки, спрямовану на раннє виявлення та найповніше розкриття потенціалу (здібностей) у дітей, з урахуванням їхніх вікових і психологічних особливостей, впровадження педагогічних інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій.

Центральною фігурою розвитку інноваційного сучасного загальноосвітнього навчального закладу є директор школи. Саме він формує інноваційні, оригінальні моделі власної управлінської діяльності. Оновлення процесу управління має бути фундаментом підвищення якості освіти.

У зв'язку із зазначеним, актуальною є порада науковця В. Буняка: «Змінуйтеся – або припинете існувати».

Сучасний директор школи – перш за все – лідер і менеджер інноваційних перетворень. Саме лідер реалізує процес реального реформування школи, координує динамічно складний процес змін.

Що ж треба знати лідеру?

Запорукою успіху сучасного лідера мають стати глибокі знання теоретичних основ ефективного менеджменту, психологічних особливостей лідерства, способів удосконалення стилю управління, мотиваційних стратегій у роботі з педагогічним колективом.

Мудрий керівник розуміє, що головне – створити команду однодумців для досягнення спільної мети, уміння дослухатися до людей, знати особливості характеру кожного, поведінки, допомагати в роботі. У ХХІ столітті не можна керувати роботою професіоналів, її потрібно розумно і тактовно спрямовувати в потрібне русло.

До речі, актуальними сьогодні є слова давньогрецького філософа Аристотеля: «Хороший керівник має володіти етосом, пафосом і логосом. Етос – моральний вплив, уміння переконувати інших. Пафос – торкатися почуттів, вли-

Серед різних видів людської діяльності найскладнішим, як вважають учні, є управлінська діяльність.

В умовах інтеграційних процесів зі світовою та європейською спільнотами підвищення якості освіти, її інноваційний розвиток відповідно до світових стандартів є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку нашої держави, її економічного зростання, розв'язання соціальних проблем суспільства.

Враховуються такі суспільні фактори, як оголошення спеціальною комісією ЮНЕСКО з освіти ХХІ століття століттям освіти. За даними моніторингу, проведеного ЮНЕСКО в 140 країнах, Україна за рівнем розвитку освіти посідає 56 місце. Тому реформування освіти в Україні, її інноваційний розвиток набувають сьогодні глобального, випереджального характеру.

вati на людей емоційно. Логос – забезпечувати людей вагомими аргументами для дій, впливати на них».

В умовах нової – ринкової – економіки, інноваційних змін в освіті потрібно переосмислити зміст управління на основі теорії шкільного менеджменту.

Фундаторами теорії менеджменту стали американський інженер Ф. Тейлор і французький менеджер А. Файоль, які довели ефективність наукового управління в певній організації.

Прийшовши в освіту у 70-90 роки ХХ століття і замінивши термін «керівництво» (командно-адміністративна система управління), менеджмент визнав управління на основі співпраці, яке покликане насамперед змінити стиль взаємостосунків між адміністрацією навчального закладу, вчителями та учнями. Зусилля менеджменту спрямовуються на те, щоб керувати не людьми, а процесами змін, утверджувати толерантність до них, хто мислить інакше.

Для американських спеціалістів, менеджмент – це організація та управління працею людей, це система щоденного та перспективного планування, прогнозування й організації виробництва для отримання високого результату.

Керівник школи може ознайомитися з теорією менеджменту у працях науковців В.І. Бондаря, К.Я. Конаржевського, В.В. Крижка, В.С. Лазарева, П.К. Одінцова, Є.М. Павлютенкова, М.М. Поташника, В.П. Симонова, Т.І. Шамової та ін.

За твердженням В.П. Симонова, педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності. Освітній процес – це сукупність трьох процесів: навчально-пізнавального, навчально-виховного, самоосвітнього.

П.І. Третьяков визначає менеджмент як «науково-практичний напрям, орієнтований на забезпечення ефективної життєдіяльності установи в ринкових умовах шляхом ефективної організації роботи її членів».

Аналіз наукових праць з теорії менеджменту доводить, що основною місією директора школи є генерування й реалізація трьох складників успіху – нових ідей, технологій і менеджменту.

Лідер-менеджер: має бути петраторювачем оновленого змісту освіти, інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, методів проектування багаторівантиних моделей управління, тобто всього того, що необхідне для забезпечення реформування навчально-виховного процесу та підвищення результативності управлінської діяльності.

Керівник має бути обізнаним на історії української державності, філософії освіти, законодавчій і нормативній базах, надбаннях світової педагогічної думки, теорії управління, теорії та практиці навчально-виховного процесу, психології та основах педагогічної майстерності, основах економіки й маркетингу, менеджменту.

Адаптувати навчальний заклад до умов, що постійно змінюються, визначити в них місце закладу, його роль, розробити стратегію розвитку з урахуванням найкращого світового досвіду й особливостей розвитку освіти в регіоні. Необхідно також створити розвиткове шкільне середовище, забезпечувати конструювання педагогічного процесу за своєю моделлю, враховуючи регіональні та місцеві умови, соціальні запити. Перебудовувати управління шляхом демократизації, впровадження нової етики управління, партнерського стилю стосунків в колективі.

За даними моніторингу, до 80 % проблем, які постають перед менеджером, пов'язані з людським фактором. Тому першочерговим завданням менеджера є підбір, розстановка педагогічних кадрів і допоміжного персоналу, сприяння підвищенню їхньої кваліфікації, застосування сучасних форм взаємодії, роботи в команді, створення атмосфери стабільності, комфорту в усіх видах діяльності. Лише стратегічне управління навчальним закладом зможе забезпечити його розвиток у майбутньому.

Внести корінні зміни в методичну роботу: працювати над проектуванням нових моделей науково-методичної роботи з учителями, створенням цілісної концепції освітньої практики, яка врахувала б особливості та можливості конкретного навчального закладу, формуванням творчих і проблемних груп учителів для участі в інноваційній роботі.

Створити належні умови для науково-педагогічного зростання кожного педагогічного працівни-

ка, стимулювати педагогів до оволодіння мистецтвом навчання та виховання, набуття інноваційного педагогічного досвіду, до творчої праці на демократичних засадах.

Провідною функцією у створенні системи управління навчальним закладом стає проведення моніторингу якості навчання учнів, готовності вчителів до інноваційної діяльності, спрямоване на формування у керівника необхідних умінь і навичок щодо ухвалення управлінських рішень й усвідомлення відповідальності за їх реалізацію.

В нових економічних умовах важливе місце в діяльності сучасного менеджера посідає матеріально-технічне оснащення навчального процесу, управління фінансово-господарською діяльністю, ефективний пошук додаткових джерел фінансування, організація маркетингової діяльності.

Директор має цілеспрямовано виконувати менеджерську, аналітико-прогностичну, регулятивну та контролюючу функції управління.

Особлива увага зосереджується на створенні в закладі необхідних умов для роботи підрозділів громадського харчування та медичних закладів, контролем за їх роботою для охорони й зміцненням здоров'я учнів і працівників закладу.

З огляду на морально-психологічні вимоги до сучасного керівника, йому мають бути притаманні такі риси: чесність, справедливість, здатність до самовдосконалення, вимогливість до себе та інших, витримка, тактівність, доброзичливість, повага до людей, здатність співчувати, сила волі, відповідальність, демократичність.

На запитання про те, які якості свого керівника понад усе цінують вчителі, маємо такі відповіді: справедливість, порядність і чесність – 76%; вміння організовувати роботу, управлінська компетентність – 74%; розуміння життєвих проблем, людяність, доброта – 25%; вимогливість – 4 %. Досить доречними є нині зауваження давньоримського поета Публілія Сіра: «Божевільний той, хто, не вміючи управляти собою, всебічно розвивати ініціативу, впроваджувати позитивний досвід у практику».

Сучасному керівнику слід завжди пам'ятати поради В. Сухомлинського: «Директор школи має бути людиною високої педагогічної культури, всебічно компетентною в питаннях педагогіки і психології, теорії та практики, глибоко знати зміст предметів, які вивчаються в шкільному курсі, вміти згуртувати колектив і вести його за собою, всебічно розвивати ініціативу, впроваджувати позитивний досвід у практику».

циповість, науковий світогляд і світосприйняття, висока загальна культура та ерудиція, соціальна активність, безкомпромісність, самокритичність, соціальна вихованість і порядність.

Сучасний директор – соціальний лідер, для якого одним з головних напрямків оновлення управлінської діяльності є набуття знань і вмінь щодо управління школою як соціальною системою. Запровадження державно-громадської моделі управління навчальним закладом передбачає залучення до управлінських процесів широкого загалу педагогічної громадськості, батьків, громадських організацій.

Отже, оновлення традиційних функцій управління та впровадження модернізованих функцій у практику управлінської діяльності спонукає сучасного керівника до постійних творчих пошукувів новітніх форм, методів і механізмів управління, сприяє виробленню нових педагогічних ідей, розробці концепцій, впровадженню нових форм організації навчально-виховного процесу, підвищенню рівня його результативності – навчання, виховання та розвитку учнів.

Підсумовуючи вище зазначене, слід навести думку науковця М. Анжієвського: «Директор школи має бути людиною високої педагогічної культури, всебічно компетентною в питаннях педагогіки і психології, теорії та практики, глибоко знати зміст предметів, які вивчаються в шкільному курсі, вміти згуртувати колектив і вести його за собою, всебічно розвивати ініціативу, впроваджувати позитивний досвід у практику».

Сучасному керівнику слід завжди пам'ятати поради В. Сухомлинського: «Директор школи ... не тільки вчитель учителів і головний вихователь, а й, образно кажучи, диригент того незвичайного оркестру, який грає на найтонших інструментах – людських душах. Ваше завдання – уміти слухати і чути кожного музиканта – вчителя, вихователя, класного керівника. Бачити і чути серцем, що залишає в душах своїх вихованців кожний педагог».

Майя НЕХОРОША,
заслужений педагог
України
заслужений працівник
освіти
заслужений працівник
науково-виховної
політики

• Психологічне здоров'я вчителя

До педагогічної діяльності завжди були високі вимоги. Відомий сучасний психолог Є.О. Клімов з цього приводу писав: учителю «потрібно постійно вдосконалювати своє знання та вміння, йти в ногу зі швидкоплинними процесами соціального розвитку, бути в курсі поточних суспільних подій. В іншому разі руйнується взаєморозуміння з людьми. Необхідні величезна витримка, вміння «тримати себе в руках». Потрібне вміння узгоджувати свою поведінку щодо інших людей з моральними та юридичними нормами. Необхідне поєднання доброти з принциповою вимогливістю до себе та інших».

Об'єктом діяльності педагога є не предмет, а людина, яка перебуває на етапі дитинства в умовах постійного розвитку і постійної зміни.

Реальність часто ставить педагога в такі ситуації, де не завжди є готове рішення. Кожну проблему доводиться вирішувати самостійно і брати на себе відповідальність за наслідки своїх рішень. Вчительську професію характеризує домінування інтелектуальної діяльності при обмежених фізичних навантаженнях, постійне емоційне напруження від перебування в соціальних ситуаціях, які часто мають конфліктну форму і потребують зусиль для саморегуляції та регуляції дитячого середовища. Висока стресогенності і конфліктність, притаманні педагогічній професії, роблять її небезпечною для здоров'я людини. Ми вже говорили про проблеми «вигоряння» в діяльності вчителя, наголошуєчи на можливих наслідках цього явища – особистісних і професійних деформаціях. Сьогодні є потреба розглянути такі психологічні явища: вікові і професійні кризи, їхні наслідки та їх подолання.

Криза (від грецької *crisis* – рішення, поворотний пункт, вихід). Поворотний момент індивідуального життя людини, що супроводжується величими емоційними переживаннями. Перші роботи з кризовими станами людини з'являються в 1965 р., їх автор – відомий психоаналітик Жак Еліот. За Еліотом, криза – це зупинка і пересмислення: як жив, що робив, на що пішли роки і сили, чого доссяг... Класифікації кризових явищ в житті людини багато. Найбільш популярна – класифікація криз особистості за Евальдом Зеером:

а) за типами: вікові та біографічні;

б) за тривалістю: мікрокризи, короткочасні, довготривали;

в) за результативністю: конструктивні, деструктивні;

г) за діяльнісним критерієм: операційна («не знаю, як жити далі»), мотиваційна («не знаю для чого жити далі»), криза сенсу («не знаю навіщо взагалі далі жити»);

г) за критерієм складності: прості, багатовимірні;

д) за силою впливу на психіку: поверхові, поглиблені, глибинні кризи.

Кожен учитель знає про **вікові кризи у дітей**: *першого, третнього, шостого-сьомого років*. Найскладнішими для вчителя є взаємодія з підлітками в стані їх підліткової кризи.

Далі інформація про кризи зменшується і вчитель не завжди

РОБОТА ВЧИТЕЛЯ: ВІКОВІ ТА ПРОФЕСІЙНІ КРИЗИ, МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ

**Мудрість – знати, що робити;
Майстерність – знати, як робити;
І доблесть – робити це.**

**Девід Стар Джордан,
американський інтіог, освітянин, пацифіст**

Професія педагога без перевільшення належить до категорії вищих. Вона реалізується в найбільш складній сфері – сфері духовного відродження і належить до класу перетворювальних професій.

розуміє і пояснює наступну *кризу* – «вишивання коріння» у 18-22 роки, коли для юнака чи дівчини важливо вийти з-під опіки батьків і дорослих, довести свою спроможність, індивідуальність, самостійність, здійснити свій вибір професії, роботи, друзів, супутника життя, забезпечити собі безпеку, комфорт. Інколи руйнуються стосунки з рідними і друзями. Вчинки здаються алогічними і безглуздими.

Не дуже багато інформації і про наступну вікову *кризу* 22-28 – *кризу амбіцій*. Молоді люди дуже впевнені у своїх талантах, уміннях, можливостях. Їм важко щось довести, вони чинять опір впливу і втручанню інших людей у своє життя. Але якщо вибір виявився невдалим – звинувачують «кусіх і вся».

Наступна вікова криза 30-35 років – *криза зрілості*: «все вмію», «все знаю». Усвідомлення помилок, досягнень, інколи потреба починати все спочатку.

Найбільш важкою віковою кризою є *криза «середнього віку*, «середини життя» 35-45 років. Це роки надзвичайної турбулентності: прискіпливий, критичний аналіз життя, подій, людей, результатів. «Как мало пройдено дорог, как много сделано ошибок», «Си- вина в голову, біс у ребро»..., «45 – баба ягідка...», «Для чего жив?», «Чего досяг?», «Кому віддав силы, молодість, енергію?». З'являється потреба змін, оновлення, бажання встигнути, надолужити згаяне, важке відчути «нереалізованості».

Наступною віковою кризою є *криза 50-60 років*. Криза зрілості. З одного боку, це роки досягнень, статусу, досвіду. Водночас – у професійній і соціальній сферах чимало випробувань. Молоді колеги випереджають, працювати стає важче, діти та їхні батьки «інші». Колеги ставляться без належної поваги. В родині також зміни: самостійні діти, незалежні онуки, поступово йдуть з життя рідні, близькі, знайомі. Емоційні витрати зростають разом із віком. Емоційні перевантаження призводять до постійних стресів. Суттєво погіршується здоров'я, менше стає сил, виникає об'єктивна потреба звільнити місце молодим при суб'єктивному небажанні, внутрішньому опорі це робити. У свої 50-60 років людина, не відчуває себе старою і не завжди критично оцінює себе.

І останньою є «*криза старості* – це 70 років і більше.

Майже неможливо до неї підготуватися. Ми бачимо старість інших, але уявити, що твоє тіло і голова, і можливості будуть іншими, – важко, тому це приголомшує.

Класифікації вікових криз багато. Вони існували вже у стародавні часи. Так, у VI ст. до н. е. Піфагор за віком розподіляв людей наступним чином: 0-20 років – «весна», 20-40 років – «літо», 40-60 років – «осінь», 60-80 років – «зима». Створили свій віковий розподіл людства відомі психологи Е. Еріксон, В. Зейгарнік, Д. Леонтьєв, Б. Братусь, В. Бунак, Д. Бромель та інші.

Що дає нам розуміння вікових криз? Вони – невід'ємна складова життя. Рух, зупинка, переосмислення, знову рух, але без порівнянь, бо в кожного свій шлях. Тому головне – цінувати життя, насолоджуватися кожним його періодом.

Крім вікових, кожну людину чекає професійна криза: *«нетривалий за часом період кардинальної передбудови свідомості та діяльності, який супроводжує зміну вектора професійного розвитку»* (М. Варій Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, – 2007). Кризи минають, зазвичай, без яскраво виявленіх змін професійної поведінки. Однак передбудова основних структур професійної свідомості, переорієнтація на нові цілі, корекція і ревізія соціально-професійної позиції готують зміни шляхів діяльності, зумовлюють зміни взаємин з іншими людьми, а іноді – зміни професії. Під час кризи вчитель усвідомлює відмінність між своїми можливостями і досягненим результатом.

Чинники, що сприяють виникненню і поглибленню професійних криз:

- соціально-економічні умови життя;
- підвищення професійних вимог до вчителя;
- зростання або зниження професійних претензій;
- повне занурення у професійну діяльність;
- вікові кризи;
- синдром «емоційного вигорання»;
- соціальні кризи.

Класифікація професійних криз вчителя

1. Криза професійної адаптації (22-25 років). Переход від «студентської вольниці» до системної, наполегливої роботи, вивчення програм, підручників; знайомство

з дітьми, вчителями, батьками; неочікуване навантаження, само-презентація і самоствердження за відсутності досвіду.

Стратегія попередження кризи: чуйне, терпляче ставлення до молодого вчителя, методична, педагогічна, психологічна допомога, наставництво. *Негативний наслідок* кризи – зміна професії, опір, грубість, імітація діяльності.

2. Криза професійної кар'єри (30-35). Наявність багатого досвіду, але невдоволення статусом у школі, місцем у суспільстві, зарплатнею, монотонністю й однотипністю праці; обмежені можливості вийти за рамки професії (талановитих дітей в біології, хімії, географії, з якими цікаво працювати і досягти успіху, – небагато), втрати стимулу до нового (зарплата залежить від кількості годин, а не від результатів діяльності).

Стратегія попередження кризи: обов'язкова неперервна освіта (дистанційні, проектні форми), створення авторських програм, підручників, участь у конференціях, семінарах, наукова, дослідницька діяльність. *Негативні наслідки:* хвороби, агресивність, відчуженість від людей і подій.

Стратегії попередження кризи: зменшення навчального навантаження, доброзичливе толерантне ставлення, хобі, консультування, написання історії школи, волонтерська діяльність, подорожі, участь у роботі недержавних організацій... *Негативні наслідки:* хвороби, агресивність, відчуженість від людей і подій.

Сучасні дослідження (зокрема В. Калюткіна) визначили якості вчителя, які допомагають ефективно долати професійні кризи:

1. Відкритість розуму – сприйняття всього нового, відкритість думок і почуттів, асертивність.

2. Децентралізоване мислення – вміння перейти від одних поглядів до інших – ширших, правильніших.

3. Гнучкість мислення.

4. Рефлексія вчинків, життя, внутрішнього світу.

5. Наявність метакогнітивних структур – когнітивний досвід особистості, який забезпечує інтелектуальну діяльність на непродуктивному (пам'ять... увага...) та продуктивному (планування, прогнозування, вибір стратегії) рівнях.

6. Метакогнітивна обізнаність – чітке уявлення про свої інтелектуальні можливості, ресурси, готовність до активної діяльності.

7. Опанування технологіями нейролінгвістичного програмування.

Вікові професійні кризи можуть збігатися із соціальними кризами, станом у державі. Що робити вчителю? Ідеали службів (працею і майстерністю) народу і нащадкам не випливають із наукових знань. Ці ідеали – норми моралі, гуманістичне бачення світу, ставлення до людей, справи – не можна довести, як теорему. Але можливе наслідування прикладу людей, яких знають, пам'ятують і цінують, які за цими ідеалами жили і діяли.

Вікторія КРОТЕНКО,
старший викладач кафедри
педагогіки та психології

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Цінності – це узагальнені цілі і засоби досягнення їх, що забезпечують інтеграцію суспільства і водночас допомагають індивіду або групі обрати поведінку в різних ситуаціях. Засвоєння цінностей у великих соціальних групах завжди опосередковане цінностями малих груп, референтних для індивіда, а особисті цінності є генетичним походінням від цінностей соціальних груп і різних спільнот. Селекція, засвоєння і асиміляція індивідом соціальних цінностей опосередковується його соціальною ідентичністю і цінностями референтних для нього малих контактних груп, які можуть бути як каталізатором, так і бар'єром у засвоєнні цінностей великих соціальних груп, зокрема і загальнолюдських цінностей.

Включення людини до системи суспільних взаємин супроводжується формуванням своєрідних «вузлів», що об'єднують різні види діяльності в цілісні структури особистості. Як вважає О.М. Леонтьєв, ці ціннісні вузли утворюють «ядро» особистості, її основу, яка забезпечує цілісність індивідуального розвитку, а також – особисту самототожність. Особистіні цінності створюють внутрішній стрижень особистості, який можна інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію, що забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки людини та сприяє прогнозуванню її поведінки у різноманітних ситуаціях. Ціннісне ставлення до матеріальних чи ідеальних предметів – це усвідомлення бажаності (чи небажаності) для людини. Саме у такій психологічній формі духовні цінності суспільства стають суб'єктивними надбаннями особистості. А їхня спонукально-регулятивна функція можлива завдяки тому, що усвідомлення бажаності трансформується в зацікавлено-дійове ставлення. Відтепер кожний предмет буде стиснути для людини не індиферентною даністю, а складовою її життя, щодо якої вона має певну морально-циннісну позицію і активно практично-перетворювально утверджує її. Особисті цінності набувають ціннісного статусу тільки при зверненні людини до своєї смислової сфери, до власного «Я». Становлення особистініх цінностей пов'язане з динамікою процесів усвідомлення, що включають різні види вербалізації і перенесення пізнавально-особистісних зусиль на свою смислову сферу. Певна система цінностей втілюється, опредметнюються у тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, у якій відбувається оволодіння цінностями, їх поступове перевтілення із явища «зовнішнього» у явище «для себе», тобто відбувається переведення цінностей суспільних у цінності, суб'єктивно важливі для самого індивіда. Ціннісні орієнтації конкретної особистості формуються і функціонують на основі системи цінностей, виробленої суспільством, нерозривно і тісно пов'язані з нею.

У суспільній та індивідуальній свідомості цінності виконують функцію життєвого орієнтиру, моральної основи для вибору діяльності і субординації цілей. Отже, аналізуючи ціннісні орієнтації, можна робити висновки про те, яке місце посідає особистість у соціальній структурі суспільства, які соціальні ролі виконує чи хоче виконувати. Такий підхід до вивчення ціннісних орієнтацій призводить до необхідності розглядати їх у контексті складніших утворень особистості, зокрема у структурі само-

З'ясування питання про те, як суспільні цінності перетворюються в особисті, є актуальним на сучасному етапі розвитку суспільства. Проблема закріплення загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості належить до фундаментальних проблем людської екзистенції. Адже соціальні зміни в суспільстві істотно впливають на зміни в системі цінностей особистості.

свідомості, життєвих взаємин особистості, її життєвого світу в цілому, особистісного розвитку. Ціннісні орієнтації є результатом саморозвитку особистості, структурування щодо зовнішньої діяльності процесу реалізації та процесу розгортання особистісних цінностей і смислів.

Таким чином, актуальність проблеми цінностей на сучасному етапі обумовлена такими чинниками: у суспільстві відбувається зміна норм, злам старих стереотипів. Ціннісна сфера, звільнена від попередніх стереотипів, стає більш самостійною і незалежною. Головні проблеми, які спричинені пошуком життєво важливих цілей, сенсу життя і можливостей їх досягнення, стоять перед кожним. Оскільки ціннісні орієнтації лежать в основі вибору життєвих цінностей людини, то їх знання допомагає з'ясувати причини її вчинків і дій. Існує велика кількість теоретичних і практичних питань щодо психологічної проблеми створення ціннісно-змістової сфери, виявлення й аналізу життєвих цінностей особистості. Зокрема, потребують опрацювання питання вивчення динаміки мотиваційно-циннісних структур, адекватних новій ситуації, а також вивчення мотиваційно-циннісних станів і процесу формування громадянської самосвідомості. Дослідження проблеми цінностей, яке допомогло б з'ясувати механізми впливу на становлення молодої людини і допомогти її адаптуватися в нових умовах суспільно-економічних стосунків, набуває важливого значення ще й тому, що проблеми, пов'язані з людськими цінностями, посідають одне з найважливіших місць в тих науках, які вивчають особистість і суспільство. Саме цінності є інтегративною основою як для індивіда, так і для будь-якої малої чи великої соціальної групи, культури, нації, для людства в цілому. Психологічний аспект ціннісних орієнтацій, як одного зі структурних компонентів спрямованості особистості, тісно пов'язаний із дослідженням її внутрішнього світу, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури.

Психологічну структуру особистості можна визначити як єдність, взаємоз'язок трьох основних складових психологічної реальності: діяльності, свідомості й особистісної сфери (останнє визначають, перш за все, такі компоненти, як спрямованість і самовідомість особистості). Послідовне викори-

стання цілісного підходу при аналізі особистості призвело до виокремлення важливої узагальненої форми фіксації особистісного досвіду – «цинності», яка характеризується як єдність спрямованості особистості, виділення для неї певної складової дійсності, певних стосунків і усвідомлення у зв'язку з цим своєго «Я».

Таким чином, цінність є важливою характеристикою психологічної структури особистості і визначає:

- спрямованість суб'єкта на реалізацію певних стосунків, які відповідають певні цінності, спрямованість на певну діяльність;
- зміст уявлення про своє «Я», що відповідає спрямованості;
- виділення у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту і його провідну роль у формуванні самосвідомості особистості.

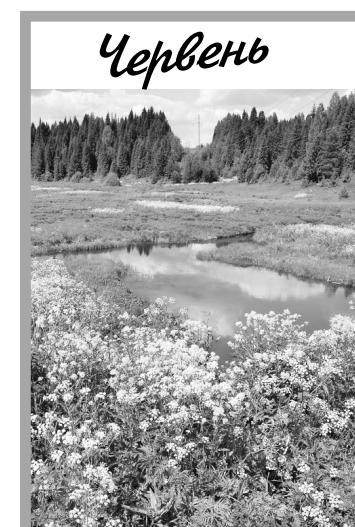
У зв'язку з тим, що цінність визначає особливості інших компонентів психологічної структури особистості, вона є центральним компонентом психологічної структури особистості.

Структура особистості – це єдність, взаємозв'язок і цілісність її елементів, які об'єднуються у чотири підструктури:

- біологічно обумовлена структура темпераменту;
- властиві для індивіда особливості форм психічного відображення – відчуттів, сприймання; емоцій і почуттів; мислення, пам'яті та волі;
- досвід особистості (знання, вміння, навички);
- спрямованість особистості (інтереси, прагнення, ідеали, світогляд, переконання, ставлення до себе та інших).

До останньої з цих підструктур належать ціннісні орієнтації, що є важливим компонентом структури особистості. В них ніби резонується весь життєвий досвід, накопичений особистістю в її індивідуальному розвитку. Це той компонент структури особистості, який являє собою *своєрідну вісь свідомості*, навколо якої обертаються помисли і почуття людини, з погляду якої вирішується багато життєвих питань. Таке розуміння ціннісних орієнтацій допомагає пояснити і емпірично вивчати спрямованість діяльності особистості в будь-який момент її життя.

Світлана МАЙДАНЕНКО, доцент кафедри управління загальноосвітніми навчальними закладами

Червень

3 • 75 років тому (1939 р.) у Кривому Розі народився **Петро Федорович Ситник**, художник. Відомий в галузі станкової графіки.

4 • 130 років тому (1884 р.) засновано залізничну станцію **Межова**. Нині – селище міського типу, районний центр.

5 • 230 років тому (1784 р.) у слободі Алферівка (сучасне село Долинське Сайївської сільради П'ятихатського району) освячено новозбудовану Іоанно-Богословську церкву.

• 220 років тому (1794 р.) у слободі Никифорівка (нині – с. Миролюбівка П'ятихатського району) освячено новозбудовану Свято-Троїцьку церкву.

12 • 100 років тому (1914 р.) у Катеринославі народився **Борух Герцелевич Сверлов**, художник. Відомий у галузі станкової графіки та ілюстрації. У 1949-1972 рр. викладав у Дніпропетровському художньому училищі. Помер 20 листопада 1972 р.

21 • 180 років тому (1834 р.) російський імператор Микола I затвердив **генеральний план Катеринослава**, який на декілька десятиліть став головним містобудівним документом для забудови Соборної гори.

23 • 60 років тому (1954 р.) у с. Мирному Солонянського району народилася **Марія Іванівна Пікуш**, художник. Працює в галузі петриківського декоративного розпису.

• 40 років тому (1974 р.) у Дніпропетровську відкрився обласний музей комсомольської слави.

28 • 90 років тому (1924 р.) у Катеринославі народився **Вадим Абрамович Сидур**, скульптор-монументаліст.

У цьому місяці
40 років тому (1974 р.) введено в дію Дніпропетровську фабрику головних уборів, нині – ВАТ «Елія».

Календар підготувала
Ярина ГОЛУБ, завідувачка
краснавчого відділу
обласної універсальної
наукової бібліотеки

САЙТ ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО»: gdjerele.jimdo.com

ЗАСНОВНИК ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО» — ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОБЛАДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Редакційна колегія:

В.М. ВАСИЛІНЕНКО, О.І. ДЕМЧИК, В.Г. ДОЛГОПОЛЬЙ,
С.Г. КРАМАРЕНКО, М.І. РОМАНЕНКО, В.Г. СЕРЕДНЯ

Головний редактор З.В. МАРЧИШИНА

Заступник редактора Є.А. ШУЛЬГА. Літературний редактор Л.О. БРЕГА
Фотокореспондент Г.Г. та А.Г. КРЮЧЕНКИ. Дизайн і верстка Н.О. АНТОНЕНКО

Газету надруковано
в друкарні ПП «Ліра М»,
49038, Дніпропетровськ,
просп. Воронцов, 73,
тел. (056) 721-92-60.
Ціна договірна.
Передплатний індекс 40620.

Свідоцтво про реєстрацію
ДП № 66 від 13.12.1993.
Формат А 3. Друк офсетний.
Обсяг 1,2 ум. др. арк.

Адреса редакції:
49006, Дніпропетровськ,
вул. Свердлова, 70, к. 216.
Телефон/факс: 732-47-61,
732-48-48.
E-mail: GDjerelo@yandex.ru